

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií
Katedra oboru Studia občanského sektoru

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Identita německé menšiny v českém Krušnohoří

Autor: Bc. Petr Džambasov

Vedoucí práce: Mgr. Selma Muhič Dizdarevič

Praha, 2008

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a s použitím literatury uvedené v seznamu literatury.

Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.

.....

Obsah:

Úvod.....	6
1. Identita a občanská společnost.....	8
1.1 Vnitřní zdroje identity.....	12
1.2 Vnější zdroje identity.....	13
2. Vstupní hypotézy a výzkumná východiska.....	15
2.1 Zdůvodnění výběru a výběr vzorku.....	16
3. Metodologie a nástroje výzkumu.....	20
4. Moderní národ a národnosti menšiny.....	21
4.1 Vymezení základních pojmů.....	21
4.2 Národ a nacionalismus.....	22
4.3 Etnicita a nacionalismus.....	24
5 Národnostní menšiny.....	27
5.1 Národnostní menšiny v České republice.....	29
5.2 Menšinová politika v Evropě po roce 1945.....	32
5.3 Menšinová politika v České republice.....	34
6. Německá menšina v ČR.....	39
6.1 Německá menšina v Československu v letech 1918-1939...	41
6.2 Německá menšina v Československu v letech 1945-1948...	45
6.3. Německá menšina v Československu v letech 1948-1989...	49
7. Menšinové spolky a politická sdružení sudetských Němců.....	53
7.1 Politika odsunutých Němců.....	56
7.2 Svazy Němců v ČR.....	58
7.2.1 Shromáždění Němců v Čechách na Moravě a ve Slezsku....	59
7.2.2 Kulturní sdružení občanů německé národnosti v ČR.....	61
8. Německá menšina v Krušných horách.....	63
8.1 Osídlování a život v Krušných horách.....	64
8.2 Osud německé menšiny ve vysídlených horách.....	68
8.3 Německé spolky v Krušných horách.....	71
9. Kvalitativní výzkum vybraných faktorů identity německé menšiny v okrese Chomutov.....	73

9.1	Obsahová analýza stanov menšinových organizací.....	74
9.2	Rozhovor se zástupci občanských sdružení německé menšiny.....	83
9.3	Rozhovor se zástupci místních samospráv.....	92
10.	Výsledky a shrnutí.....	101
Závěr		105

Abstrakt:

Německá menšina na českém území prošla v uplynulých desetiletích dramatickým vývojem. Tento vývoj mimo jiné ukazuje proces proměny naší společnosti - od heterogenní společnosti před 2. světovou válkou po homogenní společnost po poválečném odsunu 3 milionů Němců z našeho území. Tyto aspekty měly a mají svůj přirozený dopad na vývoj občanské společnosti na našem území. Výzkum zbývající komunity příslušníků německé menšiny v okrese Chomutov přináší informace o současné situaci této minority, o její identitě a dalším směřování. Prostor, podmínky a pozornost, které jsou této menšině věnovány pro budování vlastní svébytnosti, jsou odrazem připravenosti naší společnosti k návratu k mnohonárodnostní, otevřené a pluralitní společnosti. Ke stabilní a sebevědomé občanské společnosti.

Abstract:

The German minority in our territory developed dramatically during past decades. The development apart of other things shows the process of transformation of our society –from a heterogeneous one before World War II to a homogeneous society after the postwar transfer of 3 million Germans from our territory. These aspects have had and still have their natural impact on the development of a civil society in our territory. The research of the remaining community of the German citizens' minority in the district of Chomutov brings information about today's situation, about its identity and further movement. The space, conditions and the attendance devoted to this minority because of creating its own peculiarity reflect our society' readiness for a return to a multinational, open and plural society - to a stable and conscious civil society.

Klíčová slova:

- Německá menšina
- Identita
- Krušné hory
- Občanské sdružení
- Nacionalismus
- Občanská společnost

Úvod

Evropský prostor prošel za uplynulé století mnoha proměnami. Většina těchto proměn se přímo nebo nepřímo dotýkala etnických či národnostních skupin a jejich mocensko-politického, geografického a kulturního uspořádání. Etnické konflikty, nacionalismus či politické ideologie přispívaly k utváření složitých sítí vztahů a vazeb, které pozvolna měnily tvář Evropy a díky nimž je náš slovník obohacen o zcela nová slovní spojení jako jsou studená válka, železná opona či divoký odsun.

Množství národnostních a etnických konfliktů, kterými Evropa prošla a prochází v posledních sto letech odhaluje nejenom křehkost vztahů mezi národy a etniky, ale také množství bariér, které je nutné překonávat při budování stabilní a plnohodnotné občanské společnosti. K dlouhodobému udržení situace nekonfliktní koexistence, stability či dokonce spolupráce v rámci mnohonárodnostní společnosti vede především schopnost vzájemné důvěry a tolerance. V okamžiku, kdy byl v Evropě zahájen proces integrace a postupného propojení evropských států do společného hospodářského a sociálního prostoru, otázka bezkonfliktního soužití různých etnických a národnostních skupin uvnitř tohoto společenství vystoupila do popředí.

A právě díky probíhajícímu integračnímu procesu a zvětšování počtu participujících států se v evropském prostoru objevují zásadní otázky. Je pro budoucí vývoj Evropy důležitější jednotu nebo různost, rozmanitost? Jsou rozdíly a specifika spíše překážkou nebo nutným předpokladem pro budoucí uspořádání? A pokud ano, z jakého důvodu a jakými prostředky bychom měli usilovat o jejich zachování či ochranu?

Hlavním objektem této práce je německá menšina, která ještě před několika desítkami let reprezentovala na našem území silnou a svébytnou národností skupinu. Tato historicky významná minorita svou přítomností formovala a ovlivňovala naši společnost, především její kulturní a hospodářský rozvoj. Vzájemný vztah mezi Čechy a Němci procházel během staletí vzájemné koexistence složitým vývojem, který byl završen masivním odsunem podstatné části této národnostní skupiny za hranice našeho státu. Smyslem této práce není řešit příčiny ani důsledky těchto historických procesů. Hlavním cílem je dozvědět se, jaká je současná situace této národnostní menšiny a to především se zaměřením na občanská sdružení podporující rozvoj menšinové identity. Podrobný průzkum by měl ukázat, jaký je skutečný stav této skupiny našich obyvatel a měl by nám pomoci odhadnout její budoucí vývoj.

Tyto východiska pak budou vztažena na situaci naší občanské společnosti, neboť vycházím z osobního hlubokého přesvědčení, že žádný plnohodnotný dlouhodobý vztah není udržitelný bez vzájemné důvěry a tolerance. Tolerance a důvěra zase není možná bez porozumění a uznání vzájemných odlišností. V těchto hodnotách spatřuji základ moderní občanské společnosti. Otázkou tedy zůstává, zda tolerance, důvěra a ochrana menšinových zájmů v naší společnosti existuje a zda je pro nás jako pro společnost významná. Budu hledat odpověď na otázku, odkud vychází hlavní iniciativa pro její ochranu a zda je vytvářen dostatečný prostor pro budování vlastní identity.

Tato práce zkoumá obraz národnostní menšiny jako měřítko společenských hodnot podstatných pro vytvoření a udržení zdravé občanské společnosti.

1. Identita a občanská společnost

„Čím větší diferenciaci dovolí multikulturní občanský národ rozvinout ve svém lůně, tím otevřenější bude k odlišným skupinám a společností, které se nacházejí za jeho hranicemi.“¹

Identita může být nahlížena z celé řady pohledů – jako politická, národnostní, regionální nebo například identita kulturní. Identita, tak jak je chápána v rámci této práce, je identitou národnostní menšiny ve sféře sociálních vztahů jako sebeuvědomění, vědomí vlastní odlišnosti, svébytnosti. V možnosti svobodně budovat a rozvíjet vlastní identitu spatřuji základní podmínku vytvoření fungující občanské společnosti. Hlavním principem občanské společnosti je víra každého občana ve volný a bezpečný prostor, ve kterém je mu dána možnost svobodného vyjádření, utváření vlastní individuality a uspokojování vlastních iniciativ, přání a potřeb – to vše v rámci platných zákonů. Tato víra se opírá o vzájemnou důvěru mezi občany - občanem a společností a mezi občanem a státem. „V nejhlubším ontologickém slova smyslu je důvěra jakási důvěřivost v trvalost vlastní identity a ve stálost sociálního a materiálního prostředí našeho jednání. Je to základní pocit spolehlivosti osob a věcí...“².

Pojmy identita a důvěra mají k sobě v našem pojetí velmi blízko. Pokud rozumíme vlastní identitě, projevujeme znalost vědomí o sobě, tedy sebeuvědomí - sebedůvěra. Důvěra vůči sobě a

¹ BARŠA, Pavel, Národní stát a etnický konflikt, s. 15.

² MÜLLER, K. jr., *Češi a občanská společnost* In Občanský sektor, s. 78

svému vědomí o vlastní hodnotě, ale také důvěra ve vztahu k systému, společnosti, státnímu aparátu. Identita tak odráží nejen aspekty našeho vztahu k sobě samému, ale i ve vztahu k našemu okolí. „Jen pravé sebe-vědomí a sebe-kritičnost ... stojí u kořene smyslu pro pluralitu, uznání sebe jako součásti společnosti stejně důstojných a hodnotných jednotlivců.“³

Giddens v této souvislosti hovoří také o důvěře v tzv. „abstraktní systémy“⁴, kdy ve vztahu k určitým sociálním mechanismům předem volíme postoj založený na důvěře, přestože o jejich fungování máme jen povrchní nebo žádné vědomosti. Tato důvěra samozřejmě nepřichází automaticky, ale je budována, prověřována a udržována pomocí zkušenosti.

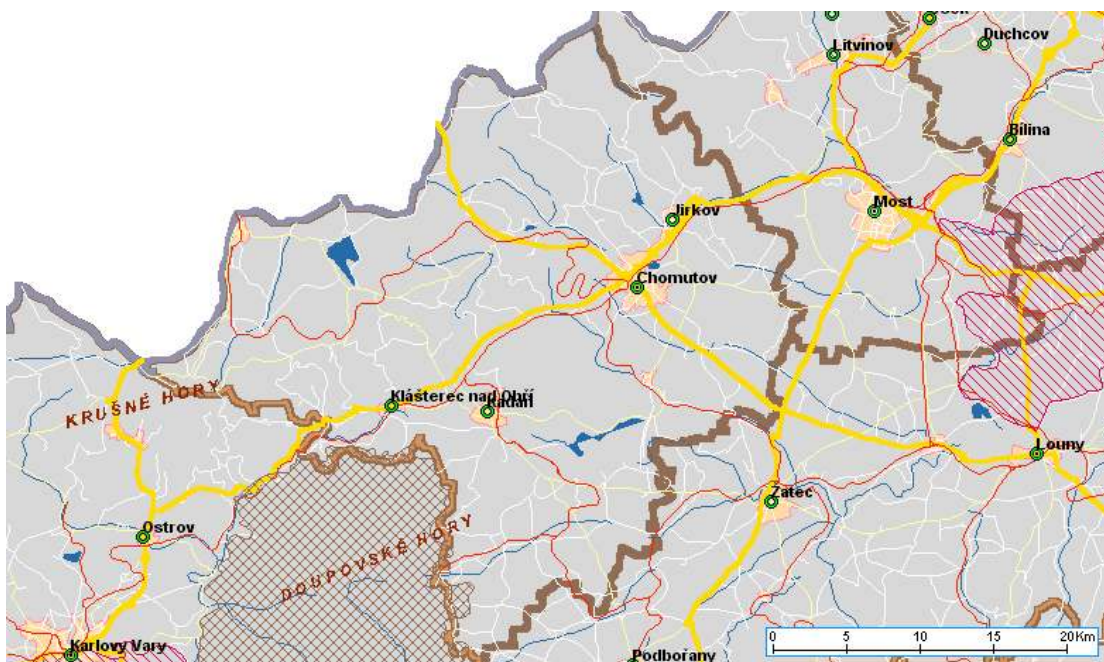
Identita je formována na základě procesu „internalizace“⁵ vstupů, který se odehrává ve složitém sociálním a kulturním prostředí v průběhu celého našeho života. Tyto vstupy, nebo také zdroje, ovlivňují, jakým způsobem vnímáme sami sebe a jak jsme vnímáni svým okolím. V případě německé menšiny (a nejen v jejím případě) byly v minulosti právě tyto mechanismy vytváření identity cíleně ničeny, ohýbány a devalvovány poválečnou totalitou. Pokud je jednou z podmínek vytvoření sebevědomé občanské společnosti stav naší identity a míra naší důvěry v sebe a naše okolí, je mou ambicí zjistit, do jaké míry se daří tyto destruované mechanismy obnovovat. Jako výzkumný objekt byla vybrána komunita příslušníků německé menšiny žijící v oblasti Krušných hor, konkrétně v okrese Chomutov (viz mapa č. 1).

³ MÜLLER, K. jr., *Češi a občanská společnost* In Občanský sektor, s. 77

⁴ GIDDENS, A., *Důsledky modernity*, s. 76, 82.

⁵ ZICH, F., *Regionální identita obyvatel českého západního pohraničí*, In Otisky historie, s. 50 - 51

Mapa 1: Mapa chomutovského okresu

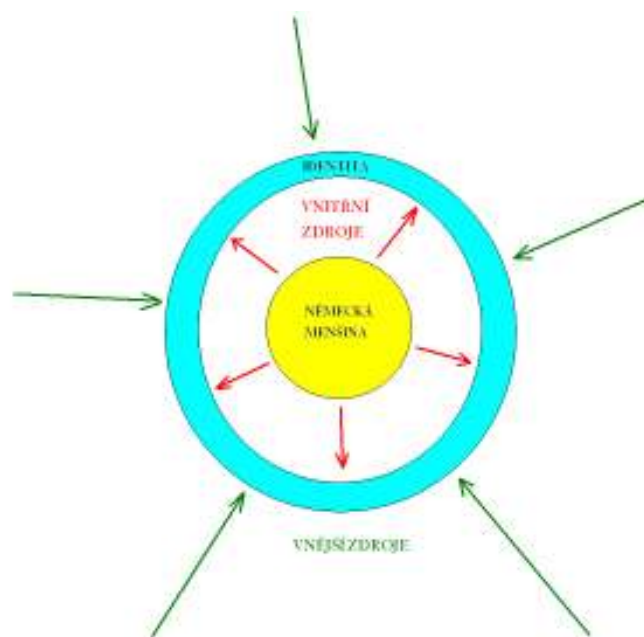
Zdroj: http://www.stezka.cz/lokality/chomutov/okres_chomutov.htm
[cit. 4.3.2007]

V souladu s výše uvedeným byly faktory formující identitu příslušníků německé menšiny rozděleny do dvou kategorií pod pojmy vnitřní a vnější zdroje identity (viz graf č. 1). Vzhledem k tomu, že vývoj identity v první řadě souvisí s dějinným vývojem (osobní historií, tradicí odpovídající příslušností k určité skupině), bude tento historický diskurz podrobně uveden v následujících kapitolách. Pochopení dějinného vývoje je klíčem k pochopení současné situace německé menšiny na našem území a zároveň přináší informace o dějinném procesu, který prošla celá naše společnost.

Při podrobnějším zkoumání je identita z psychologického pohledu nahlížena jako „pocit svébytnosti, jedinečnosti a odlišitelnosti individua od druhých; vědomí smysluplné entity a nepřerušovaného bytí jedince, jež není pouhým souhrnem dílčích identifikací, ale nově vzniklou kvalitou vlastností a postojů, projevující se v sebeuvědomění, sebepojetí a uceleném

sebepožívání. Předpokladem identity je sebehodnocení subjektu utvářené v interakční aktivitě (polarita "já" a "ty"), která je hlavním činitelem při vytváření obrazu vlastního "já".⁶ Identita je formována všemi faktory, které vstupují do přímé interakce s individuem. Pro rozvoj identity je proto přirozeně významné bezprostřední sociální prostředí, ve kterém se formuje.

Graf 1: Vnější a vnitřní zdroje identity

Zdroj: vlastní návrh

Toto sociální prostředí můžeme vymezit například jako sousedství, reálně prožívané mezilidské setkávání typické pro sociální prostor typu obec – čtvrť – ulice. Tuto identitu můžeme označit termínem „regionální identita.“ „Pro formování regionální identity je nejvlivnější dimenze „žitého prostoru“.“⁷ Významný je tady v našem případě především struktura a množství osob sdílejících stejný sociální prostor a vzájemný podíl jejich národnostního sebepojetí. Německá menšina je v současné době

⁶ Encyklopedie COJECO, [online] 14.3.2000, [cit. 15.2.2007] , dostupné z WWW: http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&id_desc=37780&s_lang=2&title=identita

⁷ HOUŽVIČKA, V.; NOVOTNÝ, L.: Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí, s. 138

rozptýlená po celém území českého pohraničí a až na výjimky netvoří početně významnější skupiny obyvatel v jednotlivých regionech či menších sídelních celcích.

1.1 Vnitřní zdroje identity

Podle M. Castellse je identita „tvoření významu čehokoliv, co je pro člověka důležité. Identita sociálního aktéra je proces konstrukce významu na základě volby kulturní vlastnosti, nebo souboru kulturních vlastností, které dostávají přednost před jinými zdroji významu.“⁸

Vnitřními zdroji identity je označováno vlastní sebepojetí individua, které vychází z individuální rodinné, historické nebo sociální zkušenosti, která rozvoj této identity formuje. Tyto zdroje mohou být individuálně odlišné (osobnost, rozdílná zkušenost), přesto nelze říct, že by zde neexistoval jednotící rámec, neboť jsou do jisté míry pevně provázané s vnějšími zdroji identity.

Okolí formuje vlastní sebepojetí individua velmi výrazně. C. H. Cooley tvrdí, že to, co si myslíme o sobě, formují domněnky o tom, co si o nás myslí druzí. Sebepojetí popisuje jako "zrcadlové já" a na jeho tvorbě se podílí tři složky:

- jak si myslíme, že se druhým jevíme
- jak si myslíme, že nás druzí posuzují
- pocit, který v nás vyvolá zhodnocení předchozích dvou představ.⁹

⁸ CASTELLS, M., Identity and meaning in the network society, 1996. In Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí.

⁹ HAYESOVÁ, N., *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál, 2000. [ISBN 80-7178-415-X](#). s. 20-22

Podle Meada (1934) vzniká "já" v sociálních interakcích a vnímáním reakcí lidí na naše chování. Jedná se o sociální strukturu, kterou ovlivňuje společnost prostřednictvím norem, hodnot a kulturních vzorců.¹⁰

C. R. Rogers (1961) vysvětluje sebepojetí jako výsledek zvnitřnění podmínek hodnoty, které se vytvářejí v sociálních interakcích. Lidé podle něj mají dvě základní potřeby:

- potřebu dostávat pozitivní zpětnou vazbu od ostatních lidí
- potřebu sebeaktualizace, rozvíjení svého potenciálu a schopností.¹¹

1.2 Vnější zdroje identity

Za vnější zdroje identity označují souhrn faktorů, které formují identitu příslušníků národnostní menšiny jako působení externích faktorů. V předchozí kapitole je uvedena přímá souvislost mezi vnitřními zdroji (sebepojetím) a vnějšími zdroji, mezi které řadím především bezprostřední sociální okolí a jeho schopnost přisuzovat skupině či individuu sociální status.

Anthony Giddens definuje status jako prestiž, kterou má určitá skupina v očích jiných členů společnosti. Obvykle je spojena s charakteristickým stylem života - způsobem chování, který se od členů dané skupiny očekává.¹² Dle Maslowa patří potřeba přijetí a úcty mezi jednu z hlavních lidských potřeb.

Významným vnějším zdrojem identity je aspekt lokality, která utváří pevné vazby k určitému místně vymezenému prostoru. Rozsah této oblasti lze rozdělit do tří skupin:

¹⁰ HAYESOVÁ, N. (odkaz č. 9)

¹¹ HAYESOVÁ, N. (odkaz č. 9)

¹² GIDDENS, A., Sociologie

- **lokální identita** – malý specifický územní jasně ohraničený územní celek, např. město, obec, čtvrť..
- **regionální identita** – větší územní celek s hůře vymezitelnými hranicemi (region, kraj, původní krajinná oblast – např obyvatelé Krušných hor)
- **národní identita** – identita vymezená územím národního státu a explicitním vyjádřením příslušnosti jeho obyvatel.¹³

Mezi vnější zdroje identity německé menšiny dále patří přístup vládních institucí a samosprávných celků zastřešený celkovou koncepcí menšinové politiky vlády České republiky. V neposlední řadě forma a obsah informací šířených médii typu rozhlas, tisk, televize a internet. Nelze též opominout způsob šíření vědomostí uvnitř školského systému a obsah běžně dostupné odborné literatury.

¹³ HOUŽVIČKA, V., NOVOTNÝ, L., Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí

2. Vstupní hypotézy a výzkumná východiska

Hypotézy:

- Několik desítek let trvající období totality, ve spojení se složitým vzájemným vztahem německé minority a české majority, směřuje k praktické asimilaci této skupiny obyvatel a vede k negativnímu vnímání této skupiny majoritou. Tento postoj vede k hlubokému pocitu nedůvěry ze strany minority.
- Předpokládám, že větší sepětí obyvatel v malých obcích, kde desetiletí budované sousedství, ve spojení s přirozeně vyšší intenzitou interakcí odlišných kulturních vzorců a sociálních vztahů, vede k vyšší vzájemné toleranci mezi obyvateli české a německé národnosti. Oproti tomu nižší intenzita a povrchní zkušenost vzájemných kontaktů mezi německou menšinou a českou většinou ve velkém městě bude mít za následek větší náchylnost ke vzájemným předsudkům a povede k výrazně horšímu hodnocení sledované minority v této lokalitě

Průběh šetření:

Výzkum je rozdělen do dvou částí. První část se zaměřuje na zkoumání vnitřních zdrojů identity – na pojetí vlastní role a identity, tak jak ji vnímají a chápou samotní zástupci německé menšiny. Druhá část zkoumá vnější zdroje identity, kde se zaměřuji na okolí německé menšiny a nahlížím tuto skupinu především z

pohledu volených zástupců – starostů obcí s významnou komunitou německé menšiny. Metody výzkumu budou popsány v další kapitole.

Výzkum byl prováděn v rámci rozsáhlejšího šetření podpořené Grantovou agenturou Univerzity Karlovy řešené pod názvem Úloha organizací občanského sektoru v procesu integrace menšin, uprchlíků a migrantů, provedené v letech 2005 – 2007. Projekt byl iniciován katedrou oboru Studia občanského sektoru a byl pod vedením Mgr. Selmy Muhič Dizdarevič. Na projektu katedra spolupracovala s firmou Aplikovaná sociologie zastoupenou Mgr. Jiřím Kocourkem (www.jirkoc.cz).

Vnější zdroje identity budou zkoumány pomocí kvalitativního šetření za pomoci strukturovaných řízených rozhovorů se zástupci místních samospráv a vládních institucí.

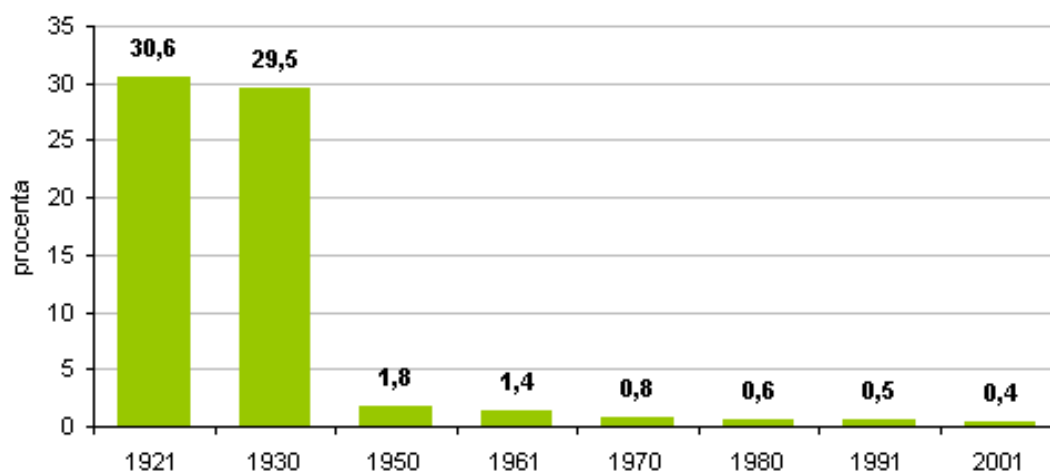
Vnitřní zdroje identity budou zkoumány ze dvou pohledů. Na formální úrovni budou podrobeny obsahové analýze stanovy organizací a spolků sdružující občany německé národnosti. Konkrétně se zaměřím především na deklarovanou náplň činnosti a cíle těchto organizací. Vnitřní zdroje identity budou dále zkoumány na neformální úrovni formou standardizovaných řízených rozhovorů se zástupci menšinových organizací.

2.1. Zdůvodnění výběru a výběr vzorku

K německé národnosti se přihlásilo při posledním sčítání lidu v roce 2001 celkem 39 tisíc osob, což znamená, že se jedná o třetí nejpočetnější národnostní menšinu v České republice. Z dlouhodobého pohledu - od poválečného odsunu - se počet osob s německou národností trvale snižoval, zejména v důsledku jejich nepříznivé věkové struktury. Za posledních 10 let mezi dvěma

sčítáními poklesl počet osob s německou národností o 9,5 tisíc osob, tj. téměř o pětinu. Z celkového počtu obyvatel České republiky tvoří osoby s německou národností již jen čtyři desetiny procenta. (viz graf č. 1) Pokles počtu osob hlásících se k německé národnosti má objektivní příčiny ve stále se zhoršující věkové skladbě a v asimilaci mladších věkových ročníků.

Graf 2: Vývoj podílu německé národnosti na počtu obyvatel ČR v období 1921 – 2001 (v %) (dle jednotlivých sčítání)

Zdroj: Český statistický úřad, [cit. 21.1.2007]
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/nemecka_narodnost

V regionálním rozmístění německé národnostní menšiny dominují příhraniční okresy v Karlovarském a Ústeckém kraji. K nim se řadí Opava, Praha a některé okresy Libereckého a Královéhradeckého kraje. Nejpočetnější německá národnostní menšina je na území Ústeckého kraje. Nejvyšší podíl obyvatel s německou národností na celkovém počtu obyvatel v Ústeckém kraji má okres Chomutov (1.91%). Podle relativních údajů - podílu osob s německou národností na celkovém počtu obyvatel obce – měla nejvyšší hodnoty obec Měděnec (v okrese Chomutov), kde německou národnost uvedla plná čtvrtina obyvatel.¹⁴

¹⁴ Český statistický úřad, *Národnostní složení obyvatelstva*. [online]. 2007. [cit. 15.3.2007], Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/p/4114-03>

Výběr vzorku dle lokality výzkumu:

Pro zkoumání vzájemných vztahů mezi minoritou a majoritou a pro výzkum identity občanů německé národnosti byla zvolena územní oblast vymezená hranicemi okresu Chomutov, který podle údajů Českého statistického úřadu vykazuje v současné době jednu z nejpočetnějších skupin občanů německé národnosti. Historicky byl tento region tradiční oblastí osídlenou do roku 1945 početně významnou komunitou českých (sudetských) Němců.

Do výzkumu byly zahrnuty všechny obce, které mají podíl obyvatel německé národnosti větší než 10% (s tolerancí 1%). Do této kategorie v Chomutovském okrese spadají obce Vejprty (11,8% občanů německé národnosti) a Měděnec (25,2% občanů německé národnosti). Do vzorku byla přidána také obec Kovářská, která tuto hranici nedosahuje o pouhé 0,7% (9,3% obyvatel německé národnosti).

- 1.) Měděnec (25,2% obyvatel německé národnosti)
- 2.) Vejprty (11,8% obyvatel německé národnosti)
- 3.) Kovářská (9,3% obyvatel německé národnosti)
- 4.) Chomutov (1,4% obyvatel německé národnosti)¹⁵

Město Chomutov (1,4% obyvatel německé národnosti) reprezentuje významný vzorek populace s historicky velmi početnou skupinou občanů německé národnosti. V roce 1921 mělo město 20 894 obyvatel, z toho pouze 1869 obyvatel bylo české národnosti (8,9%). Při sčítání lidu v roce 1930 mělo město 33 001 obyvatel, z toho pouze 4442 obyvatel bylo české národnosti

¹⁵ Český statistický úřad, *Sčítání lidu, domů a bytů 2001* [online]. [Cit. 15.9.2006] Dostupné z: <http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/okresy/CZ0422>

(13,5%).¹⁶ Město Chomutov bude reprezentovat názorovou a strukturální (početní) protiváhu těmto obcím. Významné je především pro vzájemné srovnávání výsledků šetření z obcí do 5000 obyvatel a města nad 50000 obyvatel.

Výběr vzorku

Tab. 1: Procentuální zastoupení jednotlivých kategorií ve vybraných lokalitách

Název obce	Počet obyvatel	% Něm obyv.	% žen	% mužů	20-29 let	30-49 let	50 - 64 let	65 - 75+ let
Chomutov	51007	1,4%	51,2%	48,8%	22,6%	37,1%	25,4%	14,9%
Kovářská	1401	9,3%	51,1%	48,9%	23,8%	39,5%	23,0%	13,7%
Měděnec	155	25,2%	47,7%	52,3%	15,6%	37,7%	27,9%	18,9%
Vejprty	3336	11,8%	51,1%	48,9%	25,0%	39,1%	23,5%	12,3%

Zdroj: Český statistický úřad¹⁷

¹⁶ Rak, P. [ed.], Comotovia 2005, Sborník příspěvků z konference věnované výročí 400 let vykoupení Chomutova z poddanství (1605-2005)

¹⁷ Český statistický úřad, *Sčítání lidu, domů a bytů 2001* [online]. [Cit. 15.9.2006] Dostupné z: <http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/okresy/CZ0422>

3. Metodologie a nástroje výzkumu

Kvalitativní metody sehrají v tomto šetření klíčovou roli, neboť se jedná o studium otázek spojených s hodnotovými souvislostmi a se subjektivním významem fenoménu identity.

Hlavním nástrojem výzkumu budou řízené rozhovory se zástupci organizací sdružující občany německé národnosti a se zástupci vládních organizací - především samosprávných institucí (obecní úřady, magistrát města, výbory pro národnostní menšiny). Rozhovory budou vedeny individuálně, po předchozím souhlasu respondenta a bude mu vždy předcházet předběžné ohlášení, sdělením účelu a obsahu rozhovoru. Strukturovaný rozhovor bude veden pomocí otevřených otázek a je sestaven ve dvou variantách. Rozhovor pro zástupce vládních institucí a rozhovor pro zástupce nestátní neziskové organizace (dále jen NNO). Po předchozím souhlasu bude pořízena zvuková nahrávka a rozhovor bude následně doslovně přepsán (viz příloha).

Pomocí obsahové analýzy dokumentů bude proveden výzkum stanov organizací sdružujících německou menšinu v České republice. Písemně (poštou, případně elektronickou poštou) budou osloveny všechny známé organizace s žádostí o poskytnutí stanov sdružení. Všechny získané dokumenty se stanou součástí přílohy (příloha č. 5) V přiloženém průvodním dopise bude objasněn účel k jakému budou stanovy použity.

Obsahová analýza bude provedena indexováním klíčových výrazů, které jsou rozděleny podle kategorií a následně kvantifikovány a interpretovány výzkumníkem. Kompletní výsledky šetření budou uvedené v příloze (příloha č. 6)

4. Moderní stát a nacionalismus

4.1 Vymezení základních pojmů

Pokud mám uspokojivě uchopit problematiku menšin a menšinové identity jako předmět akademického výzkumu, musím se nejprve pokusit o obecné vymezení významu pojmů národ, stát a nacionalismus, a o hrubé vystihnoutí toho, co těmito výrazy v tomto smyslu můžeme rozumět.

Nacionalismus jako fenomén není pouhým vlastenectvím nebo nacionalistickou ideologií. Jedním ze stěžejních autorů zabývajících se tématem nacionalismu je Ernest Gellner. Tento autor považuje za základní podmínku vzniku nacionalismu existenci kultury jako jednotícího prvku. Za další důležitou charakteristiku označuje atribut organizace lidské společnosti, která vymezuje důležitost vztahů mezi jednotlivci v lidském společenství. „Tyto dvě obecné charakteristiky, kultura a organizace, jsou jakoby surovinou všeho sociálního života, jeho dvěma základními prvky.“¹⁸

Nacionalismus je v této oblasti hlavním a klíčovým pojmem. Ernest Gellner se jednoznačně staví do role odpůrce univerzality tohoto fenoménu. „... (P)roblém nacionalismu se většinou objevuje pouze v prostředí, které vnímá státy jako samozřejmost a nutnost, což se netýká celého lidstva. Jestliže ale nejsou univerzální státy, tím méně je univerzální samotný nacionalismus.“¹⁹

V souladu s touto myšlenkovou linií je nacionalismus úzce spjat s existencí jednotící a centralizované entity, která je ve většině společenských zřízeních označována jako stát. Právě v kontextu národního státu je možné nahlížet na kulturu jako na jednotící prvek, který je touto vládnoucí jednotkou prostřednictvím

¹⁸ GELLNER, Ernest, Nacionalismus, s.17

¹⁹ GELLNER, E., Nacionalismus, s. 20

svých institucí (například univerzální předávání primární kultury prostřednictvím vzdělávání) udržována a kultivována. „... (S)tejnorodost kultury je politickým poutem s velkým P, přičemž zvládnutí dané vysoké kultury, tedy kultury, kterou používá všudypřítomná byrokracie, je předpokladem politického, ekonomického a sociálního občanství.“²⁰

Pokud tedy národ a nacionalismus podmíníme existencí národních států, vychází nám jako jeho prvopočátek období následující po Velké francouzské revoluci (1789). Nacionalismus, jak již bylo řečeno, není pouhým vlastenectvím, není pouhým patriotismem. Patriotismus či vlastenectví lze charakterizovat jako lásku k vlasti.

Nacionalismus v této chvíli nabývá nových kvalit. Pokud kultura má být hlavním jednotícím předpokladem národního celku, způsob jejího šíření a předávání určuje jeho charakter. Podmínkou tohoto procesu se stává jednotný jazyk, který je využíván nejen jako základní aspekt univerzálního vzdělávacího procesu, ale i jako jednotný úřední jazyk byrokraticky se rozrůstajícího státu.

4.2 Národ a nacionalismus

Národ tedy bývá „lidově“ spojován často se společným jazykem, náboženstvím, územní celistvostí či se „společnou kulturou“ a historickou tradicí. Tato charakteristika je samozřejmě velmi schematická a bývá často modifikována. S touto problematikou souvisí zásadní skutečnost ohledně nacionalismu, kterou je nutné uvést.

²⁰ GELLNER, E., Nacionalismus, s. 46

Existují dvě pojetí (koncepce) národa:

V **anglosaském pojetí** je za národ považován lid – obyvatelé určitého samotného politického celku (státu) bez ohledu na to, zda tvoří jazykovou či kulturní jednotu. Jedná se tedy o národ v občanském smyslu.

Ve **středoevropském pojetí** – německém pojetí. Národ jako obyvatelé státu hovořící stejným jazykem. V tomto pojetí je důležitá kultura, jazyk, stát, národ.²¹

Nacionalismem rozumíme tendenci považovat vlastní národ za nadřazený, tedy považovat příslušníky vlastního národa za nadřazené příslušníkům ostatních národů. Nacionalismus značí legitimizaci národa, většinou jeho příslušníků a jejich loajalitu vůči němu, jednoduše *víra v národ*. Národ lze vymezit pouze jako imaginární společenství, jako společenství představ, které je abstraktní, nadosobní, symbolické. Národ se vyznačuje též vzájemnou solidaritou svých členů, která je často odvozována na základě spojení minulosti a současnosti. Je to tedy společenství neustále formované a modelované vzájemným uznáváním jeho členů za příslušníky daného státu. Na teorii vzájemného uznání je postavena celá teorie multikulturalismu Charlese Taylora, který například uvádí, že: „naše identita je z části charakterizována uznáním či neuznáním, často také zneuznáním ze strany druhých, také člověk nebo skupina lidí mohou utrpět skutečnou újmu, skutečnou deformaci, jestliže jejich okolí či společnost zrcadlí omezující, ponižující nebo znevažující obraz jich samých.“²²

²¹ GELLNER, E., Národy a nacionalismus

²² TAYLOR, Ch., Multikulturalismus. s. 41

Národ v moderním smyslu je specifický fenomén spojený s moderní epochou lidských dějin a s průmyslovou revolucí. Vliv na jeho vznik a rozvoj měly dějinné tendence a v první řadě takovou tendencí byla pravděpodobně sekularizace, ale také úpadek a zánik dynastického principu a změna v chápání času (též spojeno se sekularizací – víra v pokrok).²³ Gellner k podstatě nacionalismu dodává, že: „nacionalismus je princip, který usiluje o to, aby politická a kulturní jednotka byly shodné“²⁴.

4.3 Etnicita a nacionalismus

Původ myšlenky a tendence lidí k vytváření těchto podivně složitých a vysoce specifikovaných společenství je dalším sporným bodem o který se přou již celé generace učenců a badatelů. Dva zásadní a hlavní tábory můžeme rozdělit na stranu primordialistů a modernistů. *Primordialismus* tvrdí, že etnické vazby jsou geneticky zděděné (stejně jako jazyk, kultura, apod.) a že tyto vazby jsou doslova vazbami příbuzenskými, rodinnými. Národy jsou zde tak podle primordialistů od nepaměti. Etnicita je často spojována s rasou, náboženstvím, kulturními tradicemi či jazykem, které se předávají z generace na generaci a jsou klíčovou charakteristikou, která předurčuje jedince k příslušnosti určitému etniku.²⁵

Na druhé straně stojí *Modernisté*, kteří odmítají ze zásady tuto primární předurčenost a popisují identifikaci se skupinou nebo „národem“ na základě nepřetržitého vývoje a nacionalismus považují převážně za moderní fenomén. Jedním z hlavních představitelů tohoto proudu je již výše zmíněný Ernest Gellner,

²³ GELLNER, E. Národy a nacionalismus

²⁴ GELLNER, E., Nacionalismus

²⁵ GELLNER, E., Nacionalismus, s. 114

který tento spor dvou teoretických úvah o původ nacionalismu považuje především za spor o kontinuitu. „Primordalista je člověk, který popírá tvrzení, že by národ...byl vynálezem moderní doby. (Primordalisté pozn. aut.) trvají na autentické starobylosti svého národa. Modernista naopak považuje starobylost národa buď za iluzi, nebo za faktor, na kterém nezáleží.“²⁶ Tuto tezi navíc podkládá argumentem, který tvrdí, že kontinuita kultury není obecně doložitelná a příklady z historie jednoznačně tento fakt nepotvrzují. Navíc uvádí, že „přechod od Agrárie k Industrii je zároveň přechodem ze světa, v němž je vysoká kultura výdobytkem a výsadou menšin, do světa, v němž vysoká kultura proniká celou společností.“²⁷ Tímto napadá hlavní argument primordalistů, kteří dokazují pravdivost své teze historickou úlohou starobylé kultury, která však ještě v nedávné historii sloužila jako hlavní nástroj sebeidentifikace pouze omezené skupiny členů daného národa a tímto přesouvá vznik fenoménu nacionalismu do novodobé historie (konkrétně do období po průmyslové revoluci).

Tento odklon od etnicko-kulturního pojetí národní sebeidentifikace je patrný také z tezí J. Habermase, který se v diskusi o německé národní identitě přiklání k občanskému univerzalistickému modelu příslušnosti k německému státu. Německý národ měl ve své historii vždy velmi silnou tendenci k primordalistickému pojetí, které se Habermas snaží redefinovat když tvrdí, že „zdrojem lidové suverenity ... (je – pozn. autora) .. konsensus svobodných a rovných jednotlivců, vyjádřený v dobrovolném přijetí ústavy demokratického státu.“²⁸

Tato tendence je patrná i v Čechách, které v oblasti národní identity vždy spadaly spíše pod německý vliv. Hlavním kritikem

²⁶ GELLNER, E., Nacionalismus, s. 114

²⁷ GELLNER, E., Nacionalismus, s. 117

²⁸ BARŠA, P., Politická teorie Multikulturalismu, s. 251

tohoto přístupu byl význačný český filozof Jan Patočka, který se svým přístupem k dějinám a historii českého národa snažil zbavit naši historii mýtů. Například mýtus věky přetrvávající kontinuity Českého národa od prvních Přemyslovců po první Republiku odmítá jako uměle budovaný ideál a přiklání se na stranu modernistů. Těmto stereotypům podle Patočky odpovídá například termín „národního obrození“, který jednoznačně odkazuje k dávné historii Českých zemí, které pouze čekají na své znovuprobuzení.²⁹ V přístupu Čechů k národnostním menšinám pak ještě dodává s odkazem na myšlenky Emanuela Rádl, že „etnické skupiny by se mohly v Československu cítit doma jen tehdy, kdyby se jeho státní ideou stal nadnacionální demokratismus.“³⁰

²⁹ BARŠA, P., Politická teorie Multikulturalismu, s. 254

³⁰ BARŠA, P., Politická teorie Multikulturalismu, s. 254 - 256

5. Národnostní menšiny

V závěru předchozí kapitoly bylo naznačeno téma, které úzce souvisí s pojetím národa, národní identity a otázkou etnické či národnostní příslušnosti. Pokud připustíme, že moderní pojetí národa a národnostní příslušnosti vychází především z průsečíku politiky, techniky a sociální příslušnosti k nějaké skupině, musíme dojít k závěru, že všude tam, kde existuje skupina lidí, kteří se sami nezapočítávají nebo nejsou započítáváni do této skupiny obyvatel, vznikají národnostní menšiny. Obecný termín „národnostní menšina“ může popisovat celou škálu různých skupin obyvatel. Podle jedné z definic dle Sartoriho je menšinou: „skupina početně slabší než zbytek obyvatelstva státu, nacházející se v nedominačním postavení, jejíž příslušníci – coby občané daného státního útvaru – mají etnické, náboženské nebo jazykové rysy, kterými se odlišují od zbytku obyvatelstva, a vykazují, byť pouze implicitně, smysl pro sounáležitost zaměřený na uchování své kultury, tradic, náboženství a jazyka.“³¹

Nicméně je třeba také připustit, že termín národnostní menšina je často termín poněkud komplikovaný a nejednoznačný. V některých případech může být za národnostní menšinu označována skupina obyvatel, která například není početně slabší. Navíc je třeba přihlédnout k dalšímu členění termínu, pokud se zaměříme na hledisko národního státu, ke kterému se národnostní menšina odvolává. V případech, kdy takováto skupina nedisponuje vlastním národním státem, vyskytuje se často problém při označení této menšiny jako národnostní a proto se souběžně s tímto termínem objevují další výrazy jako etnikum nebo etnická minorita. Vztah menšiny k okolním státům je tak dalším důležitým aspektem, který ovlivňuje její postavení a šíří nároků, které menšiny vznášejí

³¹ ŠATAVA, L., Národnostní menšiny v Evropě, s. 17

vůči majoritní skupině. Neboť právě nároky na právo, spravedlnost a požadavky na zvláštní přístup a ochranu v otázkách budování a udržování vlastní identity, svých hodnot a tradic je jednou z hlavních novodobých charakteristik národnostních menšin a zároveň je to i hlavní třecí plochou mezi minoritou a majoritou.

Přehlednější definici, která zohledňuje etnickou příslušnost k určité skupině uvádí J. Byczkowski, když tvrdí, že národnostní menšiny jsou: „všechny etnické a národnostní skupiny či zlomky národů nedisponující v rámci daného státního útvaru vlastní formou státnosti, vyznačující se silným pocitem etnické či skupinové odlišnosti a usilující o její zachování; tento fakt se projevuje v uchovávání jazyka, tradic, víry a zároveň v rozličných formách aktivního potvrzování a demonstrování této odlišnosti.“³²

Tato tendence, jak je patrné z předešlé definice, vychází především z existence národních států, které symbolizují odlišné kulturní či náboženské vnímání světa. Vnímání vlastní individuality prostřednictvím příslušnosti k určitému národnostnímu celku je tak pro národnostní menšiny typické. Pokud hovoříme o národnostních menšinách, nelze proto vynechat pojem sebeurčení, který je pro menšinovou politiku posledních stalet klíčovým termínem.

Termín „sebeurčení“³³ poprvé použil ve svém projevu americký prezident Woodrowe Wilson jenž směřoval především k vymezení malých nezávislých států. Tímto byl pojem úspěšně zaveden do terminologie mezinárodní politiky a později posloužil jako východisko pro budování Versailleského systému, kde se vítězné mocnosti po první světové válce snažili především omezit budoucí vliv německého národa a politiku sebeurčení použili jako

³² ŠATAVA, L., Národnostní menšiny v Evropě, s. 17

³³ GABAL, I., Etnické menšiny ve střední Evropě, s. 14 - 16

vhodný nástroj. V pozdějších dobách je metoda „sebeurčení“ používána především jako morální nástroj, který zvláště v Evropském kontextu zahrnuje právo používání svého jazyka a svobodu vyznání, v širším kontextu i ochranu vlastní kultury. Především v západních zemích „je tento právní koncept v současnosti obecně uznáván mezinárodním společenstvím...a obzvláště Rada Evropy vyžaduje jejich dodržování“³⁴

5.1 Národnostní menšiny v České republice

Menšinový zákon se objevuje v právním řádu České republiky poprvé až v roce 2001, konkrétně v zákoně č. 273/2001 Sb. Tento zákon upravuje práva příslušníků národnostních menšin a vymezuje pojem národnostní menšina v paragrafu 2 takto:

1. *„Národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.*
2. *Příslušníkem národnostní menšiny je občan České republiky, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.“³⁵*

³⁴ GABAL, I., Etnické menšiny ve střední Evropě, s. 32

³⁵ Česko. Zákon č. 273 ze dne 10. července 2001 o právech příslušníků národnostních menšin a změně některých zákonů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2001. Dostupný také z WWW:

http://www.vlada.cz/assets/cs/rvk/rnm/dokumenty/vladni/zakon_novela_mensiny.pdf

Z výše uvedeného znění zákona vyplývá, že národnostní menšina je seskupení osob, které se hlásí k jiné národnostní skupině než je ta, na jejímž území mají státem uznané občanství. Státní občanství, jako jeden z hlavních termínů této definice, je jako právní pojem vymezen takto: „Státní občanství je časově trvalý, místně neomezený, bezprostřední a hluboký vztah fyzické osoby a státu, který je proti vůli fyzické osoby zpravidla nezrušitelný. Z tohoto vztahu vznikají vzájemná práva a povinnosti fyzické osoby i státu, která jsou zčásti odlišná od práv a povinností fyzických osob, které nejsou státními občany daného státu.“³⁶

Příslušník národnostní menšiny na základě své státní příslušnosti požívá všech práv a povinností, které vyplývají z jeho přímé vazby k určitému státu, zvláštním zákonem je však upraveno jeho právo na udržování a rozvíjení vlastní národnostní a etnické identity. Klíčová je otázka, jakou formou je tato osoba označena. Tato problematika prošla během několika desetiletí mnoha proměnami. Předmětem zájmu se tato otázka stává především pro statistické a politické instituce. Proměna v přístupu k určování a definici národnosti lze vyzorovat např. z rozdílné definice národnosti při sčítáních lidu v letech 1921 a 2001.

Při prvním samostatném sčítání v roce 1921 byla národnost definována jako kmenová příslušnost, jejímž hlavním vnějším znakem je zpravidla mateřský jazyk. Nebyla ale od jazyka mateřského jednoznačně odvozena (jako např. za Rakousko-Uherska v Uhrách), ale zjišťovala se přímým svobodným přiznáním každého přítomného obyvatele, staršího 14 let (a příčetného). Druhé československé sčítání v roce 1930 zjišťovalo národnost nepřímo

³⁶ Česko. Zákon č. 40 ze dne 1. ledna 1993 o nabývání a pozbývání občanství České republiky. In Sbíрка zákonů České republiky 1993. Dostupný také z WWW: <http://zakony-online.cz/?s148&q148=all>

podle mateřského jazyka. Odlišnou národnost - v porovnání s mateřským jazykem - bylo možno uvést pouze v případech, kdy respondent nemluvil mateřským jazykem ani v rodině ani v domácnosti a zcela ovládal jazyk národnosti, kterou uvedl do sčítacího tiskopisu.

Oproti tomu sčítání lidu v roce 2001 v podrobných vysvětlivkách ke sčítacímu listu osob u otázky o národnosti uvádělo tento pokyn: „Údaj o národnosti vyplní každý podle svého rozhodnutí. Národností se rozumí příslušnost k národu, národnostní nebo etnické menšině. Pro určení národnosti není rozhodující mateřská řeč ani řeč, kterou občan převážně používá nebo lépe ovládá, ale jeho vlastní rozhodnutí. Hlásí-li se k více národnostem nebo k žádné, budiž to zaznamenáno. Národnost dětí do 15 let se řídí podle rodičů.“³⁷

Další právní úprava řeší otázku početní disproporce mezi národnostní minoritou a majoritou. Jde především o „právo na účinnou účast v kulturním, společenském a hospodářském životě a ve veřejných záležitostech, zvláště těch, které se týkají národnostních menšin.“³⁸ Vzhledem k tomu, že principy demokracie jsou založeny na právu rozhodování většiny, je nutné zajistit těmto menšinám zvláštní práva, která tento početní handicap vyrovnávají. Obecně lze říct, že hlavním úkolem každého demokratického státu je zajištění rovného postavení všech občanů, tedy i zajištění rovného přístupu ke všem právům a povinnostem občanům hlásícím se k národnostní menšině.

³⁷ Český statistický úřad. 2001. *Podrobné vysvětlivky k některým otázkám ve sčítacím listu osob a v bytovém listu*. Dostupné také z WWW:

[http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/D600460BAA/\\$File/priloha_c5.pdf](http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/D600460BAA/$File/priloha_c5.pdf)

³⁸ Česko. Zákon č. 273 ze dne 10. července 2001 o právech příslušníků národnostních menšin a změně některých zákonů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2001. Dostupný také z WWW:

http://www.vlada.cz/assets/cs/rvk/rnm/dokumenty/vladni/zakon_novela_mensiny.pdf

Pro dohled nad dodržováním těchto práv a pro účely prosazování zájmů národnostních menšin na vládní úrovni byla ustanovena Rada vlády pro národnostní menšiny, „jejíž členy tvoří zástupci národnostních menšin, kteří byli navrženi sdruženími příslušníků národnostních menšin. V čele poradního a iniciačního orgánu stojí člen vlády“³⁹ Vzhledem k tomu, že důležitým předpokladem pro zachování vlastní etnické či národnostní identity jsou státem garantované podmínky pro zachování a rozvoj kultury, tradic a jazyků příslušníků národnostních menšin, poskytuje stát za tímto účelem dotace ze státního rozpočtu, které směřují k příslušným vládním nebo samosprávným institucím.

V tomto směru upravuje další zákon (č. 128/2000 Sb.) povinnost obecních zastupitelstev zřídit výbor pro národnostní menšinu, a to v případech, že poměr občanů hlásících se k nějaké národnostní menšině v dané obci převyšuje hranici 10%. Podrobněji je tato problematika popsána v následujících kapitolách.

5.2 Menšinová politika v Evropě po roce 1945

Po 1. světové válce vznikla snaha zabránit dalšímu podobnému konfliktu a to především tendencí oslabit silný německý vliv. Čím více se vítězné mocnosti pokoušely oslabit německý vliv, tím spíše jeho nacionalismus rezonoval s touhami a přáními německých menšin na vlastní autonomii. Na základě Versailleských smluv, vycítila v ideji velkého Německa možnost návratu ke ztracenému statutu quo. Versailleský systém se zhroutil a bylo nutné zajistit budoucí rovnováhu sil v Evropě novým způsobem. Tuto pozici zaujala nově vznikající mezinárodní organizace – Organizace

³⁹ Česko. Zákon č. 273 ze dne 10. července 2001 o právech příslušníků národnostních menšin a změně některých zákonů, §6. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2001. Dostupný také z WWW:

http://www.vlada.cz/assets/cs/rvk/rnm/dokumenty/vladni/zakon_novela_mensiny.pdf

spojených národů – které položila základy modernímu pojetí mezinárodního práva.

Hlavními pilíři této nové koncepce bylo „respektování územní celistvosti, samostatnosti a svrchovanosti států – subjektů mezinárodního práva na jedné straně a na druhé straně to byly univerzální práva a svobody jednotlivce.“⁴⁰

Neexistuje jednotná definice národnostní menšiny. Na široké mezinárodní úrovni neexistují také jednotná pravidla, která by závazně vymezovala práva národnostních menšin. Závaznou pro OSN je pouze ochrana menšiny před diskriminací a respektování individuální vůle jednotlivce být příslušníkem menšiny. OSN formulovaly důležitou zásadu, podle které menšinová problematika nadále není pouze vnitřní záležitostí státu, ale součástí mezinárodní bezpečnosti a stability. Menšinovou problematikou se v téže době začala intenzivně zabývat Rada Evropy. V současnosti je evropská politika vůči národnostním menšinám založena na principech odstranění diskriminace, rovnocenné ochrany před zákonem a dodržování všech lidských práv a svobod přiznaných většinovému obyvatelstvu státu (včetně práv politických a účasti na správě záležitostí menšiny – viz výbory pro národnostní menšiny). Závazným principem je ochrana kultury a jazyka menšin (včetně přístupu k mediím). Požadavkem je také posilování vzájemné znalosti kultury, historie, jazyka a víry, a to u příslušníků menšin i většinového obyvatelstva.

Tyto principy jsou zakotveny ve dvou stěžejních mezinárodních dokumentech:

1. *Rámcová úmluva o ochraně práv národnostních menšin*
2. *Evropská charta regionálních či menšinových jazyků*

⁴⁰ GABAL, I., *Etnické menšiny ve střední Evropě*, s. 34

5.3 Menšinová politika v České republice

Kromě menšinových svazů, které se primárně zaměřují na péči o své vlastní členy se statutem neziskových organizací, existují v ČR i organizace a instituce, které usilují o prosazování zájmů národnostních menšin na vládní úrovni nebo s přímou vládní podporou.

Organizace, která se nachází na rozhraní vládních a nevládních organizací je **Česko-německý fond budoucnosti**. Organizace vznikla díky přímé iniciativě a spolupráci České a Německé vlády. Fond byl založen v roce 1997 na základě bilaterálních dohod. Organizace není spravována vládou, ale vláda byla jejím zřizovatelem. Cílem fondu je podpora partnerských projektů s dopadem na oblast česko-německého soužití a to především v oblastech aktivit mládeže, vzdělávání, sociální oblasti, obnovy památek, ekologie, kulturní, vědecké a publikační činnosti, jakož i odborných setkání (konference, semináře, diskusní fóra apod.). „Z prostředků Fondu budoucnosti je jako jeden z nejdůležitějších projektů financováno Česko-německé diskusní fórum, jehož Rada má od začátku roku 2005 jednoho předsedu a 10 členů z každé strany.“⁴¹

Stěžejní organizací podporující prosazování státní politiky v oblasti národnostních menšin je **Rada vlády pro národnostní menšiny** (dále jen Rada). „Rada je poradním a iniciativním orgánem vlády pro otázky týkající se národnostních menšin a jejich příslušníků. Současná Rada je zřízena ve smyslu § 6 zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšiny.“⁴²

⁴¹ Internet Projekt a.s., Česko-Německý fond budoucnosti: *Poslání fondu budoucnosti* [online]. [cit. 11.11.2007]. Dostupný z WWW:

<http://www.fondbudoucnosti.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=5933>

⁴² Úřad vlády České republiky, [online]. 2007. [cit. 30.6.2007]. Dostupný z WWW: <http://www.vlada.cz/cs/rvk/rnm/default2.html>

Tento poradní orgán vlády má 30 členů. Z řad organizací státní veřejné správy jsou zde zástupci ministerstev, kanceláře prezidenta, veřejného ochránce práv a zmocněnce vlády pro lidská práva. Zbytek členů je sestaven ze členů významných národnostních menšin, kteří jsou do Rady jmenováni vládním usnesením. Jedná se o zástupce národnostních menšin bulharské, chorvatské, maďarské, německé, polské, romské, rusínské, ruské, řecké, slovenské, srbské a ukrajinské. Početně je každá menšina zastoupena jedním až třemi členy.

V současné době jsou v Radě zastoupeny obě nejvlivnější německé menšinové organizace. Kulturní svaz občanů německé národnosti v ČR zastupuje člen předsednictva svazu Ing. Erich Lederer. Druhý významný spolek Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku zastupuje v Radě jeho prezidentka Irena Kuncová. Ve spolupráci se všemi zástupci národnostních menšin v ČR vydává Rada každoročně Zprávu o situaci národnostních menšin v České republice za příslušný rok. Součástí těchto zpráv je přehled činností menšinových spolků, výčet podpořených projektů na základě dotace ze státního rozpočtu a také přehled problémů a návrhů řešení, se kterými se jednotlivé národnostní menšiny setkávají.

Oblasti podpory, kterou stát prostřednictvím svého poradního orgánu poskytuje příslušníkům národnostních menšin, lze vysledovat z programů, které jsou obsahem výše uvedené zprávy za rok 2006. Z ní vyplývá, že dotační programy se prioritně zaměřují na tyto čtyři oblasti:

- a) podpora uchování, rozvoje a prezentace kultur národnostních menšin,
- b) podpora rozšiřování a přijímání informací v jazycích národnostních menšin,

- c) podpora vzdělávání v jazycích národnostních menšin a multikulturní výchovy,
 d) podpora projektů integrace příslušníků romské komunity.⁴³

Graf 3: Porovnání dotací organizacím příslušníků národnostních menšin v roce 2006 z veřejných zdrojů

Zdroj: Zpráva o situaci národnostních menšin v ČR za rok 2006. http://www.vlada.cz/assets/cs/rvk/rnm/dokumenty/dokumenty_rady/iii_zprava_mensiny.pdf [cit. 22.5.2007].

Z uvedeného grafu (graf 3) vyplývá, že největší podíl na poskytování dotací mají jednotlivá ministerstva – v porovnání se Zprávou o situaci národnostních menšin v ČR za rok 2005 je však dobře patrný trend, směřující k decentralizaci v poskytování dotací, a to především na úroveň rozpočtů měst a obcí.

⁴³ Úřad vlády České republiky, *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2006* [online]. 2007. [cit. 22.5.2007]. Dostupný z WWW: http://www.vlada.cz/assets/cs/rvk/rnm/dokumenty/dokumenty_rady/iii_zprava_mensiny.pdf

Podle § 117 odst. 3 zákona č. 128/2000 Sb. o obcích, je povinností každé obce, ve které se více než 10% občanů přihlásí k jiné národnosti než české (vzhledem k údajům ze sčítání lidu), zřídit **Výbor pro národnostní menšiny**.⁴⁴ Výbor by se měl skládat především ze zástupců národnostních menšin a ze členů obecního zastupitelstva, vždy však příslušníci národnostních menšin musí tvořit nejméně polovinu všech členů výboru. Cílem výboru je prosazovat jednotnou regionální politiku ve vztahu k místním národnostním menšinám a zajistit spolupráci zástupců národnostních menšin a obecních politiků na prosazování zájmů a práv minoritních komunit.

Na mezivládní úrovni byla poprvé v roce 1992 podepsána bilaterální smlouva mezi Českou a Slovenskou federativní republikou a Spolkovou republikou Německo o dobrém sousedství a vzájemné spolupráci (§521/1992Sb.) V bodě 5 článku 20 je uvedeno, že „Česká a Slovenská federativní Republika umožňuje a ulehčuje v rámci svých platných zákonů Spolkové republice Německo podporující opatření ve prospěch německé menšiny nebo jejích organizací.“⁴⁵ Tímto ustanovením byla poprvé formálně ustanovena spolupráce mezi Spolkovou vládou a organizacemi německé menšiny, a především její vůle v podporování místních menšinových sdružení. Této situace nejlépe využilo Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

⁴⁴ Česko. Zákon č. 128 ze dne 12. listopadu 2000 o obcích, §117, odst. 3. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2000. Dostupný také z WWW:

http://www.municipal.cz/predpisy/128_00.htm

⁴⁵ Česko. Zákon č. 521 ze dne 14. září 1992 Sdělení o podpisu smlouvy mezi Českou a Slovenskou Federativní republikou a Spolkovou republikou Německo o dobrém sousedství a přátelské spolupráci. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1992. Dostupný také z WWW:

<http://www.mvcr.cz/sbirka/1992/sb104-92.pdf>

Na tuto smlouvu navázala v roce 2001 smlouva o Kulturní spolupráci mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo, kde je v článku 13 uvedeno, že „smluvní strany umožní na svém výsostném území trvale žijícím státním příslušníkům České republiky německého původu ... podle svobodného rozhodnutí pěstovat svůj jazyk, kulturu, národní tradice a svobodně praktikovat své náboženství. Umožní a usnadní v rámci platných zákonů podpůrná opatření druhé strany ve prospěch těchto osob a jejich organizací.“⁴⁶

⁴⁶ Česko. Zákon č. 78 ze dne 15. června 2001 *Sdělení o podpisu dohody mezi vládou České republiky a vládou Spolkové republiky Německo o kulturní spolupráci* In Sbirka zákonů České republiky. 2001. Dostupný také z WWW: <http://www.mvcr.cz/sbirka/2001/sb033-01m.pdf>

6. Německá menšina v Čechách a na Moravě

Historie soužití Čechů a Němců na společném území se táhne do daleké minulosti a pokrývá období zhruba sedmi století. Podle některých odhadů dokonce až jednoho tisíce let. František Palacký ve své slavné knize „Dějiny českého národa v Čechách a na Moravě“ označuje tento vztah jako období „stýkání a potýkání“.

Výlučnost tohoto letitého sousedského vztahu zmiňuje ve své knize také německý autor Rudolf Hilf a dodává, že „s žádným jiným slovanským národem nevstoupili Němci do tak úzké symbiózy jako s Čechy. Po dobu třiceti generací se Češi a Němci intenzívně vzájemně ovlivňovali ve všech historicky relevantních oblastech.“⁴⁷

Původ německého osídlení dnešního českého pohraničí spadá zhruba do 12. a 13. století, kdy se němečtí kolonialisté přesouvají vlivem celoevropského procesu středověkého osidlování východu na území dnešních Čech a Moravy. V této době však ještě nemůžeme mluvit o nacionalistických střetech, neboť národní povědomí bylo v této době pojem ještě zcela neznámý. Tento proces se řídil spíše ekonomickými než mocensko-politickými tendencemi. „Zemští panovníci podporovali východní kolonizaci z osobních i dynastických důvodů. Bylo by naprostým anachronismem, kdyby se českým panovníkům podsouvalo, že prováděli vědomou germanizaci své země.“⁴⁸

⁴⁷ HILF, R., Němci a češi, s. 13

⁴⁸ KOSCHMAL, W.; NEKULA, M.; ROGALL, J., Češi a Němci, s.28

Čistě z ekonomických důvodů byla také nově příchozím kolonistům udělována četná privilegia. „Panovníci měli v té době zájem obzvláště na těžbě nerostných surovin“⁴⁹ Dokladem těchto snah je vznik celé řady měst a osad, které vznikaly převážně v geologicky bohatých lokalitách, jako např. v Krušných horách (Měděnec, Cínovec..) nebo v Západních Čechách (okolí Stříbra) apod. Tyto nově vzniklé hornické oblasti lákaly další přistěhovalce a pomáhaly rozvíjet vzniklá města a hornické osady. Je zřejmé, že tato privilegovaná skupina nově přistěhovaných mohla mít za následek vznik prvních napětí mezi nově příchozím německým obyvatelstvem a českými starousedlíky. Tuto domněnku potvrzuje i autor knihy Němci v Čechách, když uvádí, že „...král novým usedlíkům uděloval více práv než svým českým poddaným. Následkem toho získali Němci pocit nadřazenosti.“⁵⁰

Vlna emocí a pocit nadřazenosti či podřízenost starousedlíků vůči nově příchozím se v průběhu staletí přesouval z jedné strany na druhou vždy podle momentální politické situace a pozůstatky této odvěké nerovnováhy můžeme v našich zeměpisných šířkách pozorovat dodnes. Tímto zlomovým okamžikem však byl po příštích několik století zahájen proces vzájemného stýkání a potýkání. Prohlubující se propast mezi oběma národy a soupeření o nadvládu na společných územích definitivně ukončil až vznik samostatného Československé státu, který byl po roce 1918 donucen radikálně vyřešit pozici Němců, kteří si nárokovali rovnoprávné postavení na územích, které právem považovali také za své území a za území, které po několik předchozích generací tvoří součást i jejich osobní historie.

⁴⁹ KOSCHMAL, W.; NEKULA, M.; ROGALL, J., Češi a Němci, s. 27

⁵⁰ SLÁDEK, M., Němci v Čechách, s. 155

6.1 Německá menšina v Československu v letech 1918-1939

Situace mezi Čechy a Němci se vyhrotila již několik let před osudovým 28. říjnem 1918, který datuje vznik samostatného Československého státu. První světová válka, nacionálně sebeurčující snahy, ale též snaha o zabránění dalšího válečného konfliktu vedli k definitivnímu rozpadu mnoho-národnostního Rakousko-uherského mocnářství. V celé Evropě docházelo k překotným změnám, které se přirozeně nevyhnuly ani Českým zemím.

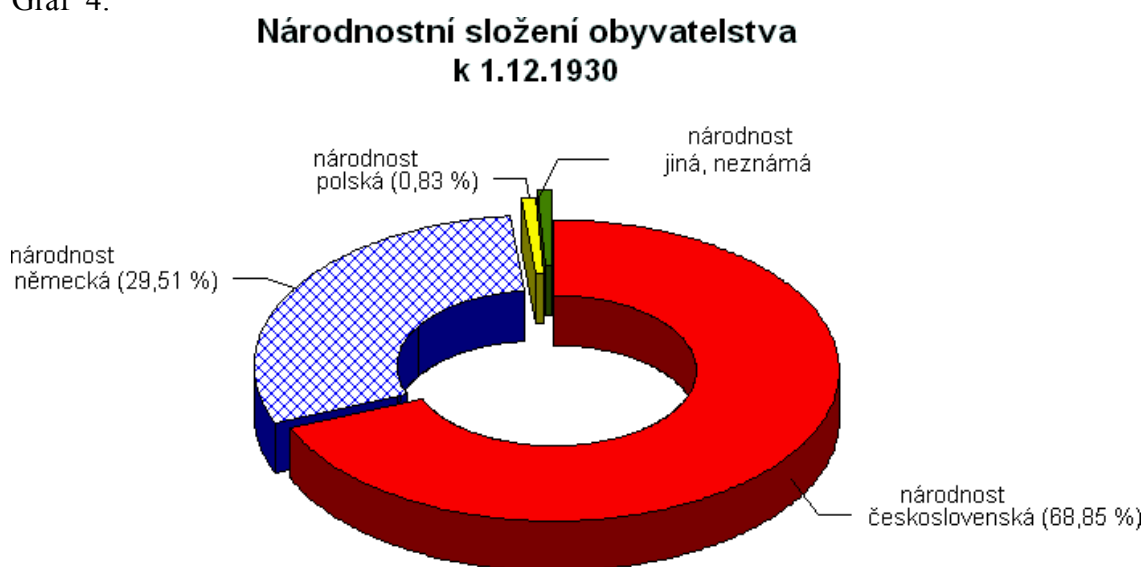
Po rozpadu habsburské monarchie vzniká samostatný československý stát (ČSR) a ve stejném okamžiku se mění situace i v dalších zemích, které výrazně proměňují politickou mapu střední Evropy. Pozitivní reakce českého obyvatelstva však nesdílejí obyvatelé jiných národnostních skupin – nejpočetnější z nich zastoupené národností německou. V ČSR hranice nového státu rázem pohltila území, která byla osídlena velmi početnými národnostními skupinami Němců, kteří se rázem ocitli v postavení národnostní menšiny. „V Čechách, na Moravě a ve Slezsku měly čs. občanství 2,9 milionu Němců... V ČSR tvořili začátkem 20. let zhruba 1/3 všeho obyvatelstva“.⁵¹ (viz graf 4)

Reakce německého obyvatelstva na sebe nenechala dlouho čekat. Po počátečním šoku byly okamžitě vzneseny požadavky na vytvoření nezávislých oblastí, která budou pokrývat oblast historických oblastí s vysokým podílem německých obyvatel. Jednalo se především o příhraniční území na severu a východě naší země. „Den po vyhlášení československého státu Národním výborem v Praze vytvořili čeští Němci tzv. Deutschböhmen, která

⁵¹ GABAL, I., Etnické menšiny ve střední Evropě, s. 97

se ustavila v Liberci a požadovala autonomii území v severních Čechách v souladu s Wilsonovými zásadami sebeurčení..⁵² Česká vláda se opakovaně, nicméně nepříliš úspěšně, pokusila jednat se zástupci německé prozatímní vlády. Mezitím byly ustanoveny další německé autonomní oblasti. Jednalo se především o oblast severní Moravy a Slezska (Sudetenland), Jižní Moravy (Deutschsüdmähren) a jižních Čech (Böhmerwaldgau)⁵³. Autonomie přetrvala pouze několik týdnů a následně byla německá území obsazena Českou armádou a správu převzala vláda ČSR.

Graf 4:

Zdroj: Český statistický úřad

http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/graf_2_narodnostni_slozeni_obyvatelstva

Neúspěch německých požadavků na vlastní autonomii má několik příčin a můžeme na ní nahlížet z několika různých úhlů. Jednu z největších překážek vidím v absenci sídelně integrované a homogenní skupiny německých občanů. Jejich teritoriální roztroušenost a absence symbolického „kulturního centra“ na našem území byla dost možná jednou z hlavních příčin neúspěchu při vyjednávání požadavků autonomie. O této nejednotnosti nicméně vypovídá i samotný fakt vzniku čtyř německých vlád (autonomních

⁵² SLÁDEK, M., Němci v Čechách, s. 26

⁵³ SLÁDEK, M., Němci v Čechách, s. 26

celků) na území ČSR. Jakkoli byla německá menšina v ČSR početná, geografická rozptýlenost oslabovala vzájemné vazby a bránila komunikaci a mobilizaci jednotného odporu proti vzniku ČSR za stávajících podmínek.

Zdaleka nejvlivnější roli však v politické rovině sehrála Pařížská mírová konference, konaná vítěznými mocnostmi, s cílem dojednání poválečného uspořádání Evropy. Požadavky spojenců na nový politický pořádek v Evropě však nesouzněl s požadavky Německé menšiny na vlastní autonomní oblast a naopak snahou spojenců bylo oslabit vliv Německa pro případ možného opakování válečného konfliktu. Oproti tomu požadavek Čechů na vlastní historické hranice (které jsou jako jedny z mála dané přirozenou přírodní bariérou hraničních pohoří) nebyl nikdy vážně zpochybněn. Přesto, že německé požadavky nebyly vyslyšeny, bylo vyřešení otázky soužití s německou menšinou v novém Československém státě již od počátku vnímány jako jedna z klíčových oblastí. Ze strany vítězných mocností proto bylo tlumočeno následující doporučení: „ Je zřejmé, že prosperita a snad i samotná existence nového státu bude záviset na tom, jak úspěšně se podaří zapojit Němce jako občany ochotné ke spolupráci. Již samotným rozsahem se tento úkol liší od pouhé ochrany ostatních menšin, kterou se tento výbor zabýval. Je to úkol, který tak hluboce zasahuje do srdce všech institucí, že bude zřejmě nejlepší ponechat řešení na Češích samotných.“⁵⁴

Menšinová politika státu byla i vzhledem k tomuto varování poměrně vstřícná a tolerantní. Edvard Beneš, ministr zahraničních věcí a pozdější prezident ČSR vytvořil pro účely mírové konference nótu, která slibovala velmi nadějný vývoj v oblasti práv a postavení německé menšiny v ČSR. Alespoň tak můžeme usuzovat z některých pasáží zmiňovaného dokumentu, který v původním

⁵⁴ SLÁDEK, M., Němci v Čechách, s. 42

rozsahu zahrnoval 9 bodů. Zpráva například slibuje, že „...veřejné úřady, ve kterých si budou ze zásady oba jazyky rovny, budou otevřeny všem národnostem obývajícím území republiky..“ Na druhé straně však německé naděje krotí hned v následujícím bodě, kde uvádí, že: „tento stát, ve kterém měli Němci vždy významné místo, bude zachován s tím, že německá privilegia budou omezena na spravedlivou míru..“⁵⁵ Přesto tento dokument zůstal v poválečném Československu pouhým odrazem ideálního stavu, kterého realita každodenního dne rozhodně nedosahovala. Zvláště pokud v této emotivně vypjaté době způsobovala každá drobná nespravedlnost a národnostně namířená poznámka v řadách českých Němců negativní emoce a pocit obecné nespravedlnosti, která se stále více a více akumulovala. Tato všeobecně vnímaná nespravedlnost, ve spojení s vysokou mírou nezaměstnanosti, hospodářskou krizí 30. let a frustrací nad ztrátou svého postavení nezadržitelně vháněla nové a nové příznivce do řad radikálních politických seskupení. „Měřením sil v prostředí německé národnostní skupiny se staly parlamentní volby v roce 1935. Sudetoněmecká strana ... v nich přesvědčivě zvítězila. Volební úspěch SDP měl značný vliv na další vnitropolitický vývoj.“⁵⁶ Naděje na návrat starých časů však časem vystřídala naděje mnohem odvážnější. Stále nesmiřitelnější názory a požadavky především ze strany stoupenců K. Henleina a později i agresivní politiky německé NSDAP v čele s Adolfem Hitlerem vyústilo 29.9.1938 k odtržení pohraničních oblastí a následnému vytvoření tzv. protektorátu Böhmen und Mähren. Nezadržitelný celosvětový válečný konflikt se rozhořel v plné síle v roce 1939 a vztah Čechů a Němců poznamenal na dlouhá desetiletí nejhlubšími ranami.

Závěrem této kapitoly je však třeba uvést, že nemůžeme podle jednoduchého nacionalistického klíče automaticky spojovat české

⁵⁵ KOSCHMAL, W.; NEKULA, M.; ROGALL, J., Češi a Němci, s. 92

⁵⁶ GABAL, I., Etnické menšiny ve střední Evropě, s. 99

Němce s podporou Henleinovy Sudetoněmecké strany a s podporou nacismu, přestože – nebo právě proto, že tyto tendence k ostře nacionálnímu vymezení obou národnostních skupin je pro celé česko-německé soužití příznačné.

6.2 Německá menšina v Československu v letech 1945 – 1948

Po skončení nejhoršího válečného konfliktu 20. století, ve kterém Německo utrpělo porážku a jehož následkem zemřely miliony vojáků i civilistů, zůstaly česko-německé vztahy hluboce otřesené. Ztráta důvěry a snaha o odvetné opatření, jako reakce na několik let teroru ze strany německých fašistů a jejich sympatizantů, obrátila okamžitě pozornost k německým menšinám na území vítězných mocností a to převážně zemí těsně sousedících s Německem. V ČSR vzbuzovala navíc emocionální napětí vzpomínka na období protektorátu, jehož bezproblémový vznik byl německé menšině z větší části kladen za vinu – přestože německá menšina neměla žádný faktický politický vliv na tuto dějinnou událost. Výsledkem těchto tendencí bylo několik radikálních návrhů na řešení dalšího soužití německé národnostní skupiny v Československu.

Společným bodem těchto návrhů byla ve většině případů snaha zabránit opakování Mnichovské dohody a „dosažení účinnějšího bezpečnostního zajištění republiky ve vnitřním i mezinárodním ohledu.“⁵⁷ Toto bezpečnostní opatření znamenalo jediné – vybudování homogenní společnosti jednoho národa, bez přítomnosti nebezpečných a nevyzpytatelných menšin „cizích“ národností. Naplnění této vize bylo dovršeno dne 2. srpna 1945 v Postupimi, kde zástupci tří hlavních vítězných mocností podepsali protokol, který uvádí jednotné stanovisko stvrzující, že:

⁵⁷ GABAL, I., *Etnické menšiny ve střední Evropě*, s. 100

„odsun německého obyvatelstva či jeho živelů setrvávajících ještě v Polsku, Československu a Maďarsku do Německa bude proveden.“⁵⁸

Mezinárodní souhlas i mohutná podpora domácího obyvatelstva podpořila ČS vládu, která přistoupila k zahájení masivnímu přesunu obyvatel. Jako první byla zahájena vnitrostátní právní legalizace odsunu. Soubor dekretů, které upravují podmínky odsunu německé menšiny z Československa na území Německa a způsob nakládání s konfiskovaným majetkem je označován jako Košický vládní program, dnes je však soubor známější pod názvem Benešovy dekrety. Výjimku z těchto ustanovení tvořili pouze občané německé národnosti, kteří mohli prokázat svůj antifašistický postoj a loajálnost Československé republice. Další výjimku pak tvořili zástupci specifických profesí, odborní pracovníci a příslušníci etnicky smíšených rodin. Organizací celého procesu bylo oficiálně pověřeno ministerstvo obrany a vnitra. V praxi však byla často iniciativa (především v prvních měsících po skončení války) přenechána místním autoritám. „Rozbouřená atmosféra umožňovala při počáteční absenci jednotných, konkrétních a závazných pokynů značně tvrdé, někdy až nelidské zacházení s Němci bez ohledu na jejich vinu či nevinu.“⁵⁹ Toto období bývá často označované jako „divoký odsun“ a nemalý podíl na něm měly tzv. revoluční gardy – neoficiální militaristické formace, které nepodléhaly žádné vládní autoritě.

V dalších měsících se stal odsun lépe organizovaným, byla stanovena jasná pravidla, nicméně stále byl patrný rozdílný přístup v závislosti na tom, ve které části naší země byl odsun prováděn. Odsunu v sovětské a americké zóně byl tak především otázkou přístupu a organizačních schopností odpovědných důstojníků. „25.

⁵⁸ SLÁDEK, M., Němci v Čechách, s. 13

⁵⁹ GABAL, I., Etnické menšiny ve střední Evropě, s. 102

ledna 1946 vyjel z republiky první vlak s 1209 sudetskými Němci. Když byl 12. října 1947 odsun prohlášen za ukončený, zůstalo údajně v republice 192 000 Němců.⁶⁰ Údaje o souhrnném počtu vysídlených osob se různí, nicméně určitou představu můžeme získat, pokud toto konečné číslo porovnáme s počtem obyvatel, které se přihlásily k Německé národnosti při sčítání lidu v roce 1930. Jejich počet byl v této době na celém území Československa ve výši 3 149 820 osob.⁶¹ Jiné prameny uvádějí, že po skončení druhé světové války „...bydlelo v pohraničí přibližně 3 325 000 obyvatel, z nichž bylo asi 600 000 české a jiné než německé národnosti a 2 725 000 Němců. Pramenem pro zjištění počtu obyvatel po skončení 2. světové války byly např. statistiky vydaných potravinových lístků.“⁶² Můžeme tedy konstatovat, že původní smělý plán na přesídlení zhruba 2 500 000 osob německé národnosti za hranice Československa se podařilo dokončit.

Následky hlubokého zásahu do životů přesídlenců však nezasáhly pouze německé obyvatele. České obyvatelstvo, především obyvatelé pohraničí, byly záhy vystaveni řízeným, ale často i zcela divokým pokusům o znovuosídlení vysídlených oblastí. Vznikla zcela nová situace, spojená s nájezdy nových osídlenců, kteří často přijížděli nebo byli přesídlováni s vidinou lepších životních podmínek a snadného zisku rozsáhlého majetku a zemědělské půdy nuceně opuštěné sudetskými Němci. Bylo zahájeno období označované jako „osídlování pohraničí“. Důležitou roli zde sehrálo především přerozdělení orné půdy, která byla v pohraničí klíčovou komoditou. „Nacházela se zde třetina orné půdy českých zemí, více než tři čtvrtiny luk a pastvin, většina

⁶⁰ ANTIKOMPLEX a kol., *Zmizelé sudety – Der Verschwundene Sudetenland*, s. 67

⁶¹ Český statistický úřad, *Přítomné obyvatelstvo podle národnosti a věkových skupin k 1.12.1930*. [online]. Akt. 19.11.2007. [cit. 13.1.2007]

⁶² ANTIKOMPLEX a kol., *Zmizelé sudety – Der Verschwundene Sudetenland*, s. 68

vinic, více než třetina lesů, většina všech rybníků a vodních ploch vůbec.“⁶³

Pokud se zaměříme na samotný akt vyhnání v obecnější rovině, spatříme situaci kolem odsunu jako snahu o zajištění maximální homogenity českého území. Tento proces však nelze vnímat odtrženě od předválečného vývoje v Evropě. Odsun můžeme samozřejmě zjednodušeně vnímat jako jisté odvetné opatření, které má své kořeny již v předválečné snaze Hitlerova Německa na ustavení obdobného homogenního územního celku na území budoucí Třetí říše, tedy i na území Čech a Moravy. Následky pokořující mnichovské dohody a vznik protektorátu Čechy a Morava hovoří jasnou řečí. Myšlenka samotná však podle mého názoru vznikla mnohem dříve, než vypukla druhá světová válka .

Dějiny 20. století jsou od počátku poznamenány především vírou, že za veškerými národními problémy stojí etnická nehomogenita národních celků a za pomoci dějinných legend je pěstován kult historické kontinuity jednoho národa, jedné rasy, jedné kultury, jednoho náboženství či jednoho jazyka. Veškeré odchylky jsou pak v tomto kontextu chápány jako narušení odvěké čistoty historického národa. **„Zbývají jen různé formy dobrovolné nebo vynucené asimilace, vyhnání nebo vyhlazení. Novodobé nacionalismy se přiklánějí především k odsunu a vyhlazení.“**⁶⁴ Pro příklad stačí uvést, takřka dokonaný pokus o vyhlazení Židů během 2. světové války.

Několik století trvající Česko-německé soužití bylo rázem proměněno v černobílou snahu o řešení a definitivní vyřešení problému, kterým se stala další koexistence Čechů a Němců v jednom národním státě. Postupné osidlování východu Němci a

⁶³ ANTIKOMPLEX a kol., Zmizelé sudety – Der Verschwundene Sudetenland, s. 68

⁶⁴ HILF, R., Němci a češi, s. 86

staletí vzájemného obohacování následných generací bylo rázně ukončeno masovým vysídlením a definitivnost tohoto kroku byla okamžitě stvrzena znovuosídlením „vyčištěných“ území novými obyvateli. Z dnešního pohledu lze těžko soudit míru zavinění a nevinu a není ani v nejmenším mým záměrem se o něco podobného pokoušet. Můžeme pouze sledovat následky těchto historických milníků a pokusit se díky nim porozumět situaci etnických menšin uprostřed Evropy. Nelze však zcela odhlédnout od silného emocionálního podtextu, který provází novodobou historii česko-německého soužití. Dozvuky křivd a násilného běsnění dokáží i dnes po více než 60 letech bezpečně rozdmýchat silné emoce na obou stranách hranice a generace pamětníků tak často brání objektivnímu posuzování současného vývoje Česko-Německých vztahů.

6.3 Německá menšina v Československu v letech 1948 – 1989

Ještě před samotným převzetím moci v Československu Komunistickou stranou v roce 1948 došlo k významnému a nebezpečnému precedentu, který poznamenal celé následující období. Jedním ze standardních kroků při vysídlování Němců z českého pohraničí bylo automatické zbavení těchto občanů státního občanství a všech práv s tím souvisejících. Toto nedobrovolné zbavení občanství se později stalo mocným nástrojem vládního aparátu používaném často proti nepohodlným politickým protivníkům. „Když je možné potrestat člověka za to, že patří k určitému národu, pak je později také možné, že bude potrestán za to, že patří k určité společenské třídě nebo k určité politické straně.“⁶⁵

⁶⁵ HILF, R., Němci a Češi, s. 93

Jednou z důležitějších událostí, která ovlivnila budoucí vývoj vztahů Čechů a Němců, bylo poválečné rozdělení Německa na tzv. Západní německo, spravované spojenci zastoupené Spojenými státy a tzv. Východní Německo, svěřené do správy Stalinova Sovětského svazu. Nesmiřitelné ideové konflikty a neschopnost primárního konsenzu mezi tzv. východními a západními spojenci, odstartovaly přibližně v roce 1947 tzv. „studenou válku“, která byla především konfliktem mezi Spojenými státy Americkými a Sovětským svazem. Z počátku neurčitá pozice Československa na pomyslném průsečíku těchto sil byla velmi rychle vyjasněna přímou a nekompromisní intervencí z Moskevských vládním kruhů. Vzhledem k nastalé situaci, bylo pro sovětský svaz nemyslitelné vzdát se svého vlivu ve strategicky výhodných zemích.

Zajištění loajality východoevropských zemí proto zcela odpovídalo mocenské politice Sovětského svazu 40. a 50. let 20. století. Jako zlomový lze v případě Československa označit radikální obrat ve vládním hlasování o přistoupení k tzv. Marshallově plánu, který byl iniciován americkou vládou jako projekt ekonomické pomoci vůči válkou zdevastovaným zemím. Přestože hlasováním bylo přistoupení Československa jednomyslně odsouhlaseno, během několika dnů byl při opakovaném hlasování jednomyslně odmítnut. „Během prvního a druhé rozhodnutí byli premiér a ministr zahraničí povoláni do Moskvy, odkud oba vládě telefonicky naznačili okamžité odvolání prvního rozhodnutí.“⁶⁶ Paradoxní je přitom fakt, že toto fatální rozhodnutí proběhlo ještě před nástupem Komunistů k moci, v červenci roku 1947. Československo tak bylo svým rozhodnutím na mnoho let zařazeno mezi země spadající pod Sovětský vliv, později zjednodušeně označované jako země tzv. „východního bloku.“

⁶⁶ HILF, R., Němci a češi, s. 92

Situace poválečného Německa zde již byla nastíněna. Rozdělení země podle sféry vlivu mělo samozřejmě i svou odezvu v Československu. Německo pod sférou vlivu Sovětského svazu dosáhlo své suverénní státní formy jako Německá demokratická republika (dále jen NDR), druhá část Německa pak byla kodifikována jako Spolková republika Německo (SRN). Především Komunistická strana se po svém uchopení moci zasloužila o polarizaci vztahů k oběma zemím, kdy cíleně vytvářela „propagandou šířené a fixované stereotypy hodného a pokrokového Němce v NDR a zlého či revanšistického Němce ve Spolkové republice.“⁶⁷ Výsledkem byl přetrvávající odpor a nenávisť k části Němců, kteří nadále symbolizovali veškeré zlo válečných let, na druhé straně docházelo k revitalizaci vztahu k druhé skupině Němců, který měl přirozeně vliv i na zlepšení vztahu k Němcům, kteří po odsunu zůstali v Československu.

Narůstající hospodářská spolupráce mezi ČSSR a NDR nadále zlepšovala vzájemné vztahy a zároveň s tím se zlepšovala i situace německé menšiny. Do té doby diskriminační přístup se začíná pomalu proměňovat a největší emoce pomalu utichají. To ovšem neznamená, že německá menšina dostala prostor pro budování vlastní svébytnosti v nových podmínkách socialistického Československa. „Aktivizace Němců v pracovním procesu a veřejném životě dosáhla v 50. letech poměrně vysokého stupně, což bylo také patřičně propagandisticky využíváno.“⁶⁸ Veškeré dění podléhalo důsledné kontrole a dohledu vládního aparátu a veškeré náznaky samostatného postupu byly označovány jako projevy „separatismu“. Nejen díky těmto podmínkám, ale především vlivem nepříznivé demografické struktury a geografické roztržitosti Německá národnostní skupina postupně začala ztrácet soudržnost a

⁶⁷ GABAL, I., *Etnické menšiny ve střední Evropě*, s. 105

⁶⁸ GABAL, I., *Etnické menšiny ve střední Evropě*, s. 105

pocit vlastní svébytnosti. Byl zahájen řízený proces důsledné asimilace.

Na úrovni vytváření podmínek pro rozvoj vlastního jazyka a kulturní a společenské svébytnosti, byl ponechán pouze nepatrný prostor, který byl důsledně a bezesbytku monitorován a usměrňován totalitní mocí a vedl především k narůstající pasivitě německých občanů. V konečném důsledku byla pozornost většiny německých občanů stále silněji přitahována děním v NDR, SRN a Rakousku. Vyvrcholením této snahy byla další vlna hromadných odchodů z Československa v letech 1965 – 1969. Po všeobecném uvolnění situace, která nastala v roce 1968 díky demokratizačním snahám tehdejšího reformního křídla Komunistické strany Československa, byla také znovu nastolena otázka postavení německé menšiny v Československu a výsledkem všech těchto vlivů byl vznik Kulturního sdružení občanů ČSSR německé národnosti (KSONN). Nadějný pokus o rehabilitaci německé národnostní skupiny však velmi záhy nabral ideologicky-politický směr a s nástupem normalizačního období 70. let definitivně padly představy o angažované a svébytné menšině s výraznější šancí na řízení vlastního rozvoje.

Zásadní obrat nastal až po listopadu 1989, kdy teprve celý problém vyplynul na povrch a mohl být diskutován a díky probouzející se veřejné aktivitě jeho účastníků také pomalu začal být řešen. Obtíže s tím spojené však většinou narazily na mnohé překážky, kterým se budu podrobněji věnovat v následující kapitole.

7. Menšinové spolky a politická sdružení sudetských Němců

Jak již bylo zmíněno výše, začátkem 20. let 20. století žily v Československu 3,2 milionu osob, jež se hlásily k německé národnosti. „Ústava z roku 1920 a právní řád zaručovaly Němcům rovnost před zákonem, menšinovou ochranu, možnosti hospodářského a veřejného uplatnění i rozvoj kulturního života. V okresech s nejméně 20% podílem německého obyvatelstva existovala faktická dvojjazyčnost, prostor pro zřizování škol různého typu a změření s německým vyučovacím jazykem byl poměrně široký.“⁶⁹ To vše přirozeně platilo pro předválečné Československo. Po druhé světové válce došlo vlivem odsunu k radikálnímu poklesu počtu německých obyvatel na území Československa.

Po první světové válce byli sudetští Němci zaskočeni náhlým zhroucením Habsburské monarchie, která do té doby institucionálně propojovala sudetské němce s ostatními příslušníky německého národa. Vznikla potřeba vytvořit nové sudetoněmecké občanské strany. „Strany vznikaly především soustředěním osiřelých sudetoněmeckých zástupců z předválečných rakouských stran.“⁷⁰ Problémy s roztržitou a nejednotnou sudetoněmeckou veřejností lze pozorovat již od samého počátku existence Československého státu, což dokládá množství politických stran, které se ve 20. letech 20. století ucházely o přízeň německých voličů. Ve volbách se v těchto letech ucházelo o hlasy „sedm celostátních a deset odštěpených stran.“⁷¹ Politické ambice sudetoněmeckých

⁶⁹ GABAL, I., *Etnické menšiny ve střední Evropě*, s. 98

⁷⁰ JAWORSKI, R., *Na stráži německví nebo v postavení menšiny*, str. 63

⁷¹ JAWORSKI, R., *Na stráži německví nebo v postavení menšiny*, str. 63

politických stran se v tomto období zaměřovaly především na otázku nacionalistického vymezení a určení vlastních pozic. Přesto sudetoněmecké strany neustále bojovaly s vlastní neschopností o ideologické propojení celé voličské základny a neustále hledaly jednotící myšlenku, která by přitáhla pozornost Němců žijících v Československu.

Musely přitom bojovat s konkurenčními organizacemi, které měli ve své většině nepolitické cíle. Jednalo se především o „družstva, profesní zastoupení, spolky lidového vzdělávání, ochranné spolky atd., které sdružovaly v husté síti organizací většinu sudetoněmeckého obyvatelstva a nabízely možnost nejrůznějších kolektivních aktivit.“⁷² Přestože byla tato sdružení ze své podstaty apolitická, měla významnou pozici ve spolkovém životě Sudetských němců. Právě onen národnostní rámec dodal tomuto do té doby indiferentnímu společenství poprvé silnější pocit semknutosti a jednoty. Není proto překvapení, že se téměř okamžitě o vzrůstající členský potenciál těchto zájmových seskupení začaly zajímat politické strany. Zpočátku to byla především Německá nacionální strana (DNP) a Německá nacionálně socialistická dělnická strana (DNSAP).

V období 30. let se Sudetoněmecké politické reprezentace začala postupně radikalizovat a nabírat nacionalistický směr, který v té době ožíval v sousedním Německu. Vedoucí pozici převzala Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei – SDP)⁷³, která měla určující vliv na politické směřování Sudetských Němců v této době v Československu a svým programem se stále více přibližovala německým nacionalistickým stranám. Do popředí vystoupil jasný požadavek, kterým byla snaha o získání vlastní autonomie a odtržení Sudet od Československa a jejich začlenění do Velkého

⁷² JAWORSKI, R., Na stráži němectví nebo v postavení menšiny?, s. 65

⁷³ GABAL, I., Etnické menšiny ve střední Evropě, s. 99

Německa. Přístup ostatních politických stran nebyl v této době sice jednoznačný, nicméně orientace směrem k Německu byla patrná u všech sudetoněmeckých stran. Odstředivé snahy vyvrcholily po Mnichovské dohodě z 29. 9. 1938, kdy po souhlasu Francie a Anglie došlo k postoupení pohraničních oblastí fašistickému Německu a v další fázi k okupaci celého území Československa německou armádou. Pro sudetské němce často tato změna znamenala splnění dávného snu o velkém Německu a připojení sudet vítali s radostí. Navíc tato situace byla často vnímána jako satisfakce za předchozí urputnou snahu Čechoslováků o vybudování vlastního státu.

Pocit křivdy byl však hybnou silou nejen německých hnutí na začátku a v průběhu 2. světové války. Po jejím skončení vedl stejný pocit křivdy k masovému odsunu většiny Němců pryč z Československa. Projevy nenávisti vůči německému etniku se objevují ještě mnoho let po válce a v určité míře se nimi můžeme setkat i dnes. První snahy o obrušování třecích ploch proběhly na počátku 50. let, kdy v rámci budování socialismu bylo hromadně uděleno československé státní občanství všem německým občanům mající trvalé bydliště v Československu⁷⁴ (zákon z 24. dubna 1953, č. 34 Sb.) Další krok vycházel z ideologického poválečného rozdělení Evropy na „východ“ a „západ“. Politicky živená a propagandisticky udržovaná nenávist vůči západu se přirozeně odrazila i na vztahu k západnímu Německu a jeho obyvatelům. Naopak východní německo sloužilo jako za vzor síly socialistické myšlenky, která může z obávaného nepřítele učinit spojence. NDR zažívalo v této době nebývalý rozvoj obchodu a vzájemné

⁷⁴ Zákon č. 34 ze dne 24. dubna 1953 jímž některé osoby nabývají Čs. státního občanství. In Sběrka zákonů Československé socialistické republiky, 1953. Dostupný také z WWW:

http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_s.155/701?PC_8411_number1=34/1953&PC_8411_l=34/1953&PC_8411_ps=10#10821

spolupráce v rámci socialistického bloku. Zmíněný model pokrokového a reformovaného Německa (NDR) byl záhy implementován také úpravu vnitrostátních vztahů vůči německé menšině. Tato snaha zajišťuje Němcům v Čechách v průběhu 50. a začátkem 60. let o něco snesitelnější podmínky pro život a vlastní rozvoj narozdíl od prvních poválečných let. Z diskriminované a nenáviděné menšiny se tak postupně stává menšinou tolerovanou a pro účely propagace socialismu často představuje dobrý příklad vlastní velkorysosti.

Menšina, která po poválečném odsunu zůstala v Československu byla už jen zlomkem původního počtu. „Výsledky sčítání lidu v roce 1950 vykazaly v republice 165 117 osob.“⁷⁵ I pokud připustíme, že toto číslo může být značně zkresleno, přesto se jedná o jeden z největších zásahů do skladby obyvatelstva v Českých zemích. Němci vysídlení do Německa však záhy po konci války vložily značné úsilí do budování vlastní identity. Situace za našimi hranicemi se tak značně lišila od situace v Československu, které napnulo všechnu energii k co nejsilnější integraci.

7.1 Politika odsunutých sudetských Němců

Sudetští Němci byli po vysídlení programově rozptýleni po celém Německu, ve zjevné snaze ztížit případnou organizaci a vznik nových homogenních Sudetských celků. „Aby zabránili vytváření budoucích menšinových buněk, vydaly okupační mocnosti dokonce tzv. „koaliční zákaz“, jenž ... striktně zakazoval nuceně vysídleným zakládání vlastních organizací, jež by zastupovaly jejich zájmy.“⁷⁶ Přesto nedlouho poté vznikají na mnoha místech tajné krajanské spolky, usilující především o uchování společné paměti vlastních kořenů, ale také o prosazování vlastního

⁷⁵ GABAL, I., Etnické menšiny ve střední Evropě, s. 105

⁷⁶ KOSCHMAL, W.; NEKULA, M.; ROGALL, J., Češi a Němci, s.240

požadavku o nápravu právní a etické nespravedlnosti, které se jim díky odsunu dostalo. V rozděleném Německu na východ a západ se však další vývoj v obou zemích velmi záhy začíná vzdalovat. „Zatímco ústava NSR umožňovala od r. 1950 vyhnancům, aby své zájmy hájili ve spolcích a politických stranách, v NDR ... jakékoli pokusy o vlastní organizaci ... byly ... znemožněny policejními prostředky.“⁷⁷ NDR pod vlivem východního bloku sází na stejný koncept, který je prosazován v Československu. Urychlená a pokud možno definitivní asimilace vysídlenců měla zajistit hladké a bezproblémové řešení celé situace.

V NSR se naopak zástupci nově vzniklých krajanských sdružení rychle organizují a zakládají politické strany a zájmové sdružení, jejichž hlavním cílem je většinou prosazení majetkové rovnosti šancí či přiznání práva na ztracenou vlast. Jmenujme především politickou stranu Spolek vyhnaných z vlasti a zbavených práv (Bund der Heimatvertrieben und Entrechteten – BHE)⁷⁸, jejímž tématem a důvodem následného rozkolu a následného zániku byly dvě rozdílné vize směřování strany - prosazení práva na návrat do původní vlasti na jedné straně a právo na rovnoprávný život na Západě na straně druhé.

Vedle politických stran vznikaly také zájmové svazy. Zde jmenujme Ústřední svaz vyhnaných Němců (Zentralverband der vertiebenen Deutschen – ZvD) a Svaz krajanských sdružení (Verband der landsmannschaften – VdL), které vedly k založení jednotného svazu – Svaz vyhnanců – Sjednocená krajanská sdružení (Bund der Vertrieben – Vereinigte Landsmannschaften). „Tyto svazy usilovaly především nejen o formálně-právní, nýbrž také o materiální rovnost se starousedlíky.“⁷⁹

⁷⁷ KOSCHMAL, W.; NEKULA, M.; ROGALL, J., Češi a Němci, s. 241-242

⁷⁸ KOSCHMAL, W.; NEKULA, M.; ROGALL, J., Češi a Němci, s. 242

⁷⁹ KOSCHMAL, W.; NEKULA, M.; ROGALL, J., Češi a Němci, s. 242

7.2 Svazy Němců v ČR

V Československu je v poválečných letech jakákoli snaha německé menšiny o vlastní sebeurčení nemyslitelná a každý pokus je tvrdě potlačován jako výraz „nacionálního revanšismu“. V 50. a 60. letech postupně vznikají ideologicky nezávadné zájmové kroužky, které umožňují alespoň základní kulturní vyžití německé menšiny v rodném jazyce. Prvním výraznějším krokem kupředu v této oblasti bylo založení Kulturního sdružení občanů německé národnosti ČSSR (KSONN), které po roce 1968 využilo krátkého společenského a politického uvolnění.

Po revoluci v roce 1989 začaly vznikat další regionální organizace sdružující německou menšinu, které otevřením hranic navíc postupně začaly navazovat kontakty s krajanskými spolky vysídlených Sudetských Němců v zahraničí. „Ze strany Sudetoněmeckého krajanského sdružení (Sudetendeutsche Landmanschaft) se zvyšoval tlak na české Němce, aby se sjednotili v jedné organizaci“⁸⁰ Hlavním důvodem pro sjednocení německé menšiny pak mělo být zvýšení tlaku na prosazení vlastních požadavků – mimo jiné i k nápravě křivd páchaných na vysídlených sudetských Němcích. Kontroverzním se okamžitě stal požadavek na finanční repatriace za materiální škody způsobené odsunem. Tyto tlaky se však navzdory očekávání nesetkaly s jednoznačnou podporou příslušníků německé menšiny. Některé krajské sdružení KSONN se na protest proti této politice a také proti vedení svazu, stále ještě pevně spjatého s komunistickou stranou, rozhodlo osamostatnit. Nové vzniklá organizace Sdružení Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku měla ambice stát se právě oním jednotícím prvkem. Organizace se však nesetkala s jednoznačnou podporou ze strany skalních členů Kulturního

⁸⁰ GABAL, I., Etnické menšiny ve střední Evropě, s. 66

sdružení. Vzniklá polarita a rozpolcenost existuje mezi Německými menšinovými organizacemi dodnes. Přestože se během několika let situace z velké části stabilizovala, „německá národnostní skupina jako celek postupně ztrácela na soudržnosti a její specifické rysy se zvolna, i když nikoli najednou a rovnoměrně, stíraly.⁸¹ V dnešní době patří tedy obě zmíněné organizace mezi hlavní a nejvýznamnější spolky sdružující německou menšinu.

Obě uvedená sdružení jsou střešní organizace, zastřešující síť regionálních sdružení, z nichž se některá zcela osamostatnila, získala vlastní právní subjektivitu a jsou ve svém rozhodování zcela nezávislá. „Celkem jde o více než 40 německých menšinových organizací, v jejichž stanovách je deklarován německý národnostně menšinový aspekt.“⁸²

7.2.1 Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku

Občanské sdružení vzniklo jako nová organizace krátce po listopadové revoluci. Postupně prohlubující se regionální roztržitosti a izolaci jednotlivých německých komunit se snažili zabránit zakladatelé tohoto nového svazu, kteří se rekrutovali z řad do té doby jediného oficiálního sdružení (Kulturní sdružení). Nově vzniklý svaz „Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku“ (registrováno na MV 19.1.1993 - dále jen SNČMS) měl ambice stát se zastřešující organizací sdružující všechny Němce žijící v Čechách. Navíc se nové sdružení chtělo vymezit vůči starému spolku se jeho prokazatelnou komunistickou minulostí. Po mnoha pokusech o dohodu se zástupci německých spolků však

⁸¹ GABAL, I., *Etnické menšiny ve střední Evropě*, s. 105

⁸² Úřad vlády České republiky, *Informace o některých problémech vybraných národnostních menšin* [online]. 2007. [cit. 15.3.2007]. Dostupný z WWW: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=3778>

jednání uvízla na mrtvém bodě. Především Kulturní svaz odmítl přiznat SNČMS právo reprezentovat celou národnostní skupinu a jeho vedení s podporou loajálních spolků zablokovalo další jednání o jednotné organizaci zástupců německé menšiny.

Nastalé rivalitě mezi dvěma největšími sdruženími napomohl také aspekt finanční podpory, která směřovala do Čech po revoluci nejen od krajanských sdružení, ale i od Německé spolkové vlády. Pružněji a úspěšněji na nově vzniklé situace a možnosti finanční podpory dokázalo reagovat SN, čímž sklízelo kritiku konkurenčního svazu. V současnosti je SN financováno „členskými příspěvky, finanční dotací města, dotacemi projektů z jiných institucí (Ministerstvo kultury, Fond budoucnosti, Krajanské spolky), případně na základě projektů i velvyslanectvím Spolkové republiky Německo. V menší míře věnují finanční a věcné dary donátoři a privátní osoby.“⁸³

Činnost svazu se zaměřuje především na péči o vlastní členy, jejich kulturní vyžití, zachování kulturního dědictví a jazyka, což konkrétně zahrnuje „výstavy, přednášky, kulturní programy, mládežnické výměnné tábory, Dny českoněmecké kultury, činnost folklorních tanečních souborů, mezinárodní spolupráci s jinými soubory a sdruženími. Internetové stránky, autorská čtení, českoněmecké poutě a pobožnosti, výuku němčiny, vydávání novin a různých informačních bulletinů, přeshraniční spolupráci, ruční práci, výrobu krojů, péči o česko-německá centra setkávání, vzdělávací semináře, podporu malým podnikatelům, rehabilitační pobyty, péči o německé hřbitovy, zasílání podkladů pro vysílání

⁸³ Rada vlády pro národnostní menšiny, *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2006*, s. 125. [online]. 2007. [cit. 22.6.2007]. Dostupné také z WWW: http://www.vlada.cz/assets/cs/rvk/rnm/dokumenty/dokumenty_rady/1_zprava_mensiny.pdf

Českého rozhlasu pro německou menšinu, spolupráci s muzei a mnoho dalšího.“⁸⁴

7.2.2 Kulturní sdružení občanů německé národnosti v ČR

Kulturní sdružení je organizace vzniklá z původního „Kulturního sdružení občanů ČSSR německé národnosti“ založeného roku 1969, kdy organizace existovala pod záštitou Národní fronty a její činnost hlavně v pozdějších letech byla důsledně monitorována a korigována komunistickým režimem. Ať již dobrovolná či vynucená spolupráce s komunistickým režimem představuje v současnosti jednu z hlavních výtek směřujících na adresu členů Kulturního svazu občanů německé národnosti v ČR (dále jen KSONN).

KS začal po revoluci vydávat vlastní periodikum pod názvem Prager Volkszeitung, které bylo určeno především pro členy svazu a sloužilo ke vzájemné komunikaci několika desítek organizací sdružených pod hlavičkou KS. V minulém roce byla však snížena dotace od ministerstva kultury a vydávání novin bylo z ekonomických důvodů zastaveno. Úpadek postihl celý svaz a na začátku roku 2006 se KS ocitlo v situaci praktického ukončení činnosti. Po zvolení nového vedení však bylo rozhodnuto o pokračování v činnosti a bylo odhlasováno navázání užší spolupráce se Shromážděním Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Tento průlomový okamžik nakonec možná se zpožděním

⁸⁴ Rada vlády pro národnostní menšiny, *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2006*, s. 125. [online]. 2007. [cit. 22.6.2007].

Dostupné také z WWW:

http://www.vlada.cz/assets/cs/rvk/rnm/dokumenty/dokumenty_rady/1_zprava_mensiny.pdf

povede k postupnému sjednocení příslušníků německé menšiny v jedné zastřešující organizaci.

Činnost spolku je výhradně směřována k uspokojení potřeb vlastních členů. Jedná se především o pořádání kulturních akcí, oslav tradičních svátků (vánoce, den matek) nebo setkávání členů případně spřátelených svazů (v některých oblastech také jako přeshraniční spolupráce např. Kovářská – Lauter).

8. Německá menšina v Krušných horách

Krušné hory můžeme geograficky vymezit jako souvislé horské pásmo v severozápadní části České republiky, které po celé své délce tvoří přirozenou hranici se sousední Německou spolkovou republikou – konkrétně s její územní částí Saskem (cca 130 km). Nejvyšší vrchol tvoří hora Klínovec (1244 m n. n.) a průměrná výška pohoří se pohybuje kolem 900 m n. n. „Na českém území zaujímají rozlohu 1 607 km² a náleží do tzv. Krušnohorské soustavy, ke které patří mimo vlastní Krušné hory také Smrčiny, Slavkovský les, dále Podkrušnohorská pánev, rozdělená Doupovskými horami na část západní a východní a lemovanou při svém okraji sopečnými vrcholy Českého středohoří a nakonec Děčínské mezihoří.“⁸⁵

Geologicky se jednalo o významné naleziště širokého spektra rud (především měď, cín, stříbro, olovo, železo, nikl, wolfram a uran) čemuž odpovídá i původní německý název pohoří Erzgebirge (rudohoří). První doložené zmínky o těžbě nerostů a rud v oblasti Krušných hor se datují dobou bronzovou (2000 - 750 př. n. l.). „Prokázané je rýžování cínovcových krupek (valounky kasiteritu) z náplavů potoků a řek v Krušných horách, zejména v oblasti Krupky.“⁸⁶ Dobývání nerostů a průmyslová činnost provází tuto oblast v různých proměnách prakticky až do současnosti. V posledních desetiletích se jedná především o dobývání hnědého

⁸⁵ MOJŽÍŠEK, Z., Krušné hory [online], 2004 [cit. 13.10.2007] . Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Kru%C5%A1n%C3%A9_hory#Geografick.C3.A1_charakteristika

⁸⁶ VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – Technická univerzita Ostrava, *Historie těžby a využití nerostů na našem území*. [online]. [cit. 15.12.2007] Dostupné z WWW: <http://geologie.vsb.cz/loziska/loziska/historie.html>

uhlí. Nebylo proto náhodou, když do podhůří krušných hor byla postupně přesunuta hlavní část veškerého těžkého průmyslu, který dále utváří a pozměňuje charakter této krajiny.

8.1 Osidlování a život v Krušných horách

Nerostné bohatství Krušných hor bylo v dávné minulosti jednou z hlavních příčin příchodu velkého množství lidí, kteří se rozhodli v těchto místech usídlit a spojit s touto krajinou svůj život a budoucnost. První příchozí proudí do těchto míst na českou i saskou stranu Krušných hor přibližně ve 12. století. „Kolem roku 1170 byl postaven hrad Schwarzenberg na saské straně. Pod jeho ochranou začali do hor proudit horníci, zemědělci a řemeslníci.“⁸⁷ Hory se začínají postupně osidlovat především německými osadníky, což dokládají četné historické prameny. Hlavním impulzem byla poptávka ze strany českého panovníka, který pocítoval potřebu osídlit a stabilizovat oblasti, které po vnitřní kolonizaci místními obyvateli zůstali nedosídleny. Jednalo se převážně o málo úrodné horské oblasti po vnější hranici Čech a Moravy. „K větším průnikům na české území začalo docházet na počátku 13. století, kdy se na území Sedlecka, Bílinska a Podkrušnohoří v písemných pramenech objevují první německé názvy sídlišť, resp. německá jména osadníků.“⁸⁸

Nově příchozí získali mnohá privilegia, která jim umožnila získat na dlouhé následující období statut zvláštní skupiny obyvatel. Němečtí osadníci se stávají autonomní skupinou mezi obyvateli českých zemí a s jejich zvyšujícím se počtem sílí také jejich vliv. Nadále si také uchovávají silnou vazbu na německy mluvící země za našimi hranicemi. Později, po vzniku habsburské monarchie a ustanovení Němčiny jako úřední řeči, úročí svůj statut

⁸⁷ MIKŠÍČEK, P., *Znovuobjevené Krušnohoří*, s. 30

⁸⁸ KLÁPŠTĚ, J., *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha 2005.

a jejich pozice se ještě zesiluje. Je však třeba důsledně oddělovat apolitické německé obyvatele horských osad a vesnic, žijící v těsném sepětí s okolní drsnou přírodou a německou šlechtou, která se zaměřuje spíše na obchodní a politické cíle. Podle údajů z předválečného sčítání lidu byl poměr Němců a Čechů v pohraničí přibližně v poměru 80% Němců a 20% Čechů. Nejvyšší hustoty osídlení dosahují Krušné Hory těsně před 2. světovou válkou, kdy velká část českých Němců především v chudých horských oblastech podléhá německé nacistické propagandě, která místní lid získává na svou stranu příslibem šťastnější budoucnosti ve Velkoněmecké říši. Krušnohoří je v těchto dobách označované za nejobydlenější pohoří v Evropě, a to navzdory tomu, že v této době se zároveň jedná o jedno z nejchudších míst a oblast s nejvyšší nezaměstnaností (až 25%).⁸⁹

Prosperující a pohodlné místo pro život Krušnohoří nebylo patrně nikdy. Po vytěžení hlavních zásob stříbra a cínu a omezování těžby v některých výnosných rudných dolech se Krušnohoří potýkalo s hledáním nového způsobu obživy. Obživa, která by umožňovala přežití celých obcí, ale i měst v této málo úrodné horské krajině však nebyla jednoduchá. Navíc pokud si uvědomíme, že vlivem horského klimatu je tato oblast po více než půl roku zcela izolovaná od okolního světa. Především díky krátké vegetační fázi, studeném létě a dlouhé zimě (často i od září do dubna), je zemědělská výroba omezena hlavně na chov dobytka. Kromě hornictví byla v horských oblastech Krušných hor tradiční profesí také těžba dřeva a dřevovýroba včetně uměleckého řezbářství, v pozdějších letech pak především krajkářství a výroba kožených rukavic, výroba perleťových knoflíků, hřebíků nebo malé manufaktury na výrobu ozdobných prýmků a třásní na uniformy. Hlavní výhodou těchto profesí byla možnost domácí výroby, která

⁸⁹ ANTIKOMPLEX a kol., Zmizelé sudety, s.130 - 132

zvláště v zimních měsících byla pro mnoho obyvatel horských obcí jedinou možností přivýdělku.

Představu malých výrobních podniků živořících kdesi v horách je však zcela mylná. Činorodost místních obyvatel, kteří vzhledem k drsnému horskému podnebí nemohli spoléhat na to, že je uživí pouze zemědělství, dokládá několik následujících příkladů. Mezi jednu ze světově proslulých firem patří vejprtská puškařská továrna, která „na přelomu 19. a 20. století poskytovala práci 400 – 500 lidem. Ze spolupráce zbrojařských mistrů a uměleckých řemeslníků se rodily tzv. pušky „Vejprtky“. Poctivá, přesná a kvalitní práce jim získala věhlas, přesahující hranice Čech. Ročně se tady vyrobilo asi 1 500 kusů zbraní.“⁹⁰ Mimo jiné i v rámci válečných zakázek během 1. světové války.

Dalším pozoruhodným a úspěšným výrobním provozem byla firma Fridricha Augusta Flandera v Černém Potoku, která vyráběla hasící techniku, parní stříkačky a dokonce celé hasičské automobily s motorem Opel. „Továrna měla vlastní hutní pec, kovárnu, soustružnu a zaměstnávala až na 150 dělníků.“⁹¹

Ve Vejprtech sídlila i další úspěšná firma Wenzel Schmiedl & synové, která se zaměřovala na výrobu prýmků. Textilní výroba je v tomto kraji velmi rozšířena jenom pro ilustraci, „v roce 1887 se do celého světa vyvezlo přes 408 tun prýmků. Firma měla od roku 1824 své sklady ve Vídni a od roku 1842 v Budapešti; a koncem 19. století působili její obchodní zástupci i v Londýně a New Yorku. V roce 1861 zaměstnávala továrna na 100 osob.“⁹²

⁹⁰ RAK, P., Historie a současnost podnikání na Chomutovsku, Kadaňsku a Vejprtsku, s. 94

⁹¹ RAK, P., Historie a současnost podnikání na Chomutovsku, Kadaňsku a Vejprtsku, s. 95

⁹² RAK, P., Historie a současnost podnikání na Chomutovsku, Kadaňsku a Vejprtsku, s. 108

Posledním příkladem podnikavosti a obchodního talentu obyvatel Krušných hor je firma Kalla z Kovářské. Tato firma měla ve své době naprosto bezkonkurenční postavení na trhu rybích konzerv. Z nevýznamné domácí výroby nakládaných sledů vyrostl jeden z největších podniků svého druhu v Čechách. „Továrna měla vlastní vodní elektrárnu, litografickou dílnu, truhlárnu, kovárnu, lakovnu, pilu, výrobu dřevěných obalu, sudů a beden. Před první světovou válkou zaměstnávala na 600 lidí.“⁹³

Navzdory podnikavosti a úsilí místních obyvatel byl život v nadmořské výšce kolem 700 m n. m. velmi tvrdý. O to větší pouto si museli k této krajině vytvořit její obyvatelé, aby zde dokázali trvale žít. Po generace předávaná schopnost přežít v drsných horských podmínkách však byla dramaticky přerušena 2. světovou válkou a to především následným násilným odsunem drtivé většiny německých obyvatel. Zkušenosti, ale také pouta generací lidí k těmto místům byla nenávratně pryč.

Kromě tradičních řemeslných tradic jako byla například výroba dřevěných hraček, proslulá krušnohorská krajka nebo a specifických lidových zvyků zmizel také místní unikátní jazyk – respektive krušnohorské nářečí, které

Výsledkem celého procesu byla proměna německé většiny v německou menšinu, jejíž budoucnost byla stejně nejistá a nepředvídatelná, jako počasí v Krušných horách.

⁹³RAK, P., Historie a současnost podnikání na Chomutovsku, Kadaňsku a Vejprtsku, s. 121

8.2 Osud německé menšiny ve vysídlených horách

Vznikající demografické, kulturní a hospodářské vakuum bylo následně plněno směsí nových osadníků přicházejících z nejrůznějších důvodů. Z velké míry převažovaly důvody ekonomické – rozvíjející se průmysl v podhůří potřeboval velké množství pracovních sil a všem nově příchozím mohl nabídnout jistotu zaměstnání a vybudované infrastruktury včetně velkého hmotného a nehmotného majetku po odsunutých sudetských Němcích. Výrobní provozy byly zestátněny. Žádný z výše uvedených provozů již dnes neexistuje. Veškeré průmyslové závody postupně ukončily svou činnost a horské oblasti dodnes bojují s obrovskou nezaměstnaností. Malé množství původních německých obyvatel, kteří v Sudetech směli zůstat, mohou pouze nečinně přihlížet drancování a „vybydlování“ po mnoho desítek let budovaného životního a sociálního prostoru.

K německé národnosti se v prvním poválečném sčítání lidu v roce 1950 přihlásilo na území Čech a Moravy pouze 159 938⁹⁴ osob. Pokud toto číslo porovnáme se stavem obyvatel při posledním sčítání lidu před 2. světovou válkou v roce 1930, zjistíme, že úbytek obyvatel odsunutých z našeho pohraničí byl drastický. V této době se k německému občanství hlásilo v Čechách a na Moravě 3 149 820⁹⁵ obyvatel. Poválečný stav obyvatel v oblasti Krušných hor a jejich podhůří (dnešní ústecký a karlovarský kraj)

⁹⁴ Český statistický úřad, *Přítomné obyvatelstvo podle národnosti v jednotlivých krajích k 1.3.1950*. [online][cit. 26.1.2008]. Dostupné také z WWW:

[http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/E0CECCA89A7D47B0C1256E6600357B5D/\\$File/tab2_50.xls](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/E0CECCA89A7D47B0C1256E6600357B5D/$File/tab2_50.xls)

⁹⁵ Český statistický úřad, *Přítomné obyvatelstvo podle národnosti a věkových skupin k 1.12.1930*. [online][cit. 26.1.2008]. Dostupné také z WWW:

[http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/1568B533A4FF4163C1256E660041B9D4/\\$File/tab3_30.xls](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/1568B533A4FF4163C1256E660041B9D4/$File/tab3_30.xls)

čítal v roce 1950 po ukončení hlavní vlny odsunu pouhých 72 343⁹⁶ německých obyvatel. Přestože se jedná o zlomek původního počtu obyvatel, jednalo se o oblast s nejvyšším zastoupením této menšiny. V Krušných horách a okolí žilo v roce 1950 45,2% všech německých obyvatel. Nicméně i přesto je více než zřejmé, že život německé komunity byl zásadním způsobem narušen a nevratně změněn.

Sama problematika vyhnání, odsunu či vysídlení je velmi komplikovaná a do dnešního dne stále ještě plná emocí ze vzájemných křivd. Cílem této práce není zabývat se historickými ani politickými souvislostmi nebo otázkou legitimacy případně spravedlnosti odsunu českých Němců. Za důležité považuji na tomto místě pouze zdůraznit, že tímto aktem vzniklo na uvedeném území k náhlému historickému a kulturnímu narušení sociálního prostoru. Teprve sledování důsledků těchto změn můžeme pochopit závažnost a nevratnost narušení sociálních vazeb vysídlenců ale i nových obyvatel této krajiny.

Postoj a vztah německých obyvatel ke své domovské krajině (Heimat) nejlépe vystihují vzpomínky jejích přímých aktérů. Osud vysídlených Němců byl poznamenán dvěmi důležitými okolnostmi. Jednou z nich bylo samotné trauma z vysídlení – definitivní vyloučení ze sociálního prostoru bez nároku na návrat, opuštění movitých a nemovitých statků a pocit sociálního vyloučení. Druhým a možná stejně traumatizující okolností bylo chladné přijetí ze strany rodilých Němců, kteří nově příchozí přijímali s nelibostí a s vyslovenou či nevyslovenou výčitkou. Součástí přesídlení bylo navíc cílené rozptýlení vesnických komunit do

⁹⁶ Český statistický úřad, *Přítomné obyvatelstvo podle národnosti v jednotlivých krajích k 1.3.1950*. [online][cit. 26.1.2008]. Dostupné také z WWW:

[http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/E0CECCA89A7D47B0C1256E6600357B5D/\\$File/tab2_50.xls](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/E0CECCA89A7D47B0C1256E6600357B5D/$File/tab2_50.xls)

navzájem vzdálených oblastí, s cílem urychlit asimilaci příchozích a rozbít tradiční sociální vazby.

Všechny tyto okolnosti vedly především ke znásobení pocitu odcizení a vztah k novému domovu u mnoha z nich nikdy nedosáhl síly původního pouta k rodnému místu. Těsně po válce vydalo Německo spolkový zákon, který zakazoval přesídlencům zakládání spolků, aby se předešlo zakládání frakcí s potencionálními politickými ambicemi (viz předchozí kapitoly). Sílu tohoto vztahu se však přesto nikdy nepodařilo zcela potlačit, což dokládá velké množství spolků rodáků, které začaly vznikat na celém území Německa a to především v místech, kam byly odsunuty větší skupiny sudetských Němců. Velké množství z nich existuje až do současnosti a po prolomení železné opony se začali vracet do Krušných hor – v tuto chvíli však již pouze jako návštěvníci hledající zbytky míst svého předchozího života - často k velké nelibosti současných obyvatel, kteří zabydleli osiřelé německé domy. Převážně z iniciativy německých spolků byly navazovány kontakty na místní spolky Němců a počátek 90. let byl ve znamení euforie, radosti ze vzájemného setkávání a složité navazování dávno zpřetrhaných pout k rodnému kraji.

Ti, kteří po válce zůstali, však také neměli před sebou jednoduchou cestu. Budování socialismu na jedné straně potřebovalo dostatek pracovních sil, na druhé straně zde byla neustále pociťovaná hrozba z koncentrace německé menšiny. Přesídlování neodsunutých Němců do vnitrozemí tak bylo běžnou praxí. Poté co bylo vyčištěné pohraničí za pomoci Osídlovacího úřadu dosídleno, nestálo asimilaci zbylé německé menšiny nic v cestě. Cílenému uchování jazyka, tradic či kultury bránilo kromě strachu z protiněmeckých výpadů především samotná podstata vznikající totalitní společnosti. Vše odlišné bylo sankcionováno a trestáno. Asimilace tak nebyla volbou ale řízenou nutností, vedoucí

k potlačení vlastní svébytnost a dokonalému zahlazení stop německé historie v českém pohraničí.

8.3 Německé spolky v Krušných horách

Do roku 1968 byla německá menšina pouze trpěnou minoritou, která se potýkala s mnoha problémy. Jenom pozvolna se uklidňovaly protiněmecké vášně a pro mnoho příslušníků této minority bylo nejsnadnějším řešením, kromě odchodu ze země, popření své národnostní příslušnosti a snaha o splynutí s majoritou. „Němci se v důsledku daných okolností postupně zdokonalovali ve znalosti češtiny, řada mladých lidí přestávala používat mateřštinu a překláněla se výrazněji k české národnosti.“⁹⁷ Přesto je stigma Němce negativně vnímáno ještě desítky let po válce. Německá menšina se tak často potýkala s předsudky a negativním přístupem majority vnímanou především prismatem historických událostí.

Tato minorita se však také potýká s vlastními vnitřními problémy, které jsou většinou důsledkem předchozího historického vývoje. Jedná se především o špatnou demografickou skladbou, rozptýlené osídlení a neúplná sociální skladba. Absence koncentrovaného osídlení postupně vedla ke ztrátě původní soudržnosti. „Ve věkové kategorii nad 50 let bylo (počátkem 60. let, pozn. Autora) vykázáno téměř 46% všech Němců.“⁹⁸ ...věkový průměr členské základny (KSONN – pozn. Autora) v roce 1980 dosáhla 64 let.⁹⁹

Teprve mírné uvolnění politické situace v roce 1968 mělo za následek snahu o zrovnoprávnění německé menšiny, která vyvrcholila v létě roku 1969 (25.4.1969) v ustanovení první

⁹⁷ STANĚK, T., Německá menšina v českých zemích 1945- 1989, s. 153

⁹⁸ GABALA, I., Etnické menšiny ve střední Evropě, s. 105

⁹⁹ STANĚK, T., Německá menšina v českých zemích 1945- 1989, s. 190

menšinové organizace Českých Němců – Kulturverband – Kulturní svaz. Tomuto kroku předcházelo schválení zákona č. 144 Sb. z 27. 10. 1968 o postavení národností v ČSSR.¹⁰⁰ Daní za možnost budování vlastní identity byla silná ideologická platforma, která pro mnoho příslušníků této minority byla nepřekonatelnou překážkou pro vstup do této organizace. Kulturní svaz fungoval jako sdružení lokálních organizací, z nichž hlavními centry a nejpočetnějšími organizacemi pro oblast Krušných hor byly svazy v Chomutově, Karlových Varech a Sokolově. Menší organizační skupiny se nacházely také přímo v horských obcích, jako např. ve Vejprtech, Kovářské, Kraslicích nebo Nejdku.

Do roku 1989 byl Kulturní svaz jedinou organizací sdružující příslušníky německé menšiny. Po změně režimu však došlo ke společenskému a politickému uvolnění a organizace úzce propojené s komunistickou ideologií bylo náhle pro mnoho členů dále nepřijatelné. Vzniklo nové paralelní sdružení registrované pod názvem Shromáždění Němců v Čechách na Moravě a ve Slezsku (dále jen SNCMS). Některé lokální organizace se odloučila od Kulturního svazu a registrovala se jako samostatné sdružení. Zároveň byly registrovány i organizace zcela nové. V Krušných horách byla dne 13.8.1993 zaregistrována organizace Svaz Němců – region Krušné hory a Předhůří, která je zastřešena SNCMS. K 3.3.1991 se k německé národnosti v okrese Chomutov přihlásilo 3168 osob.¹⁰¹

¹⁰⁰ STANĚK, T., Německá menšina v českých zemích 1945- 1989, s. 162

¹⁰¹ STANĚK, T., Německá menšina v českých zemích 1945- 1989, s. 197

9. Kvalitativní výzkum vybraných faktorů identity německé menšiny v okrese Chomutov

Následující kapitola se zaměřuje na konkrétní výzkum faktorů, které přímo či nepřímo ovlivňují identitu německé menšiny (více viz kap. 1) – ať už ve vztahu k sobě samé – označované jako vnitřní faktory identity, nebo ve vztahu ke svému okolí – označované jako vnější faktory identity.

Výzkumné cíle:

Níže uvedená šetření si kladou za cíl především zhodnotit faktory vstupující do procesu vzniku, budování, obnovování či udržování identity německé menšiny na Chomutovsku a vzájemně porovnat charakter jednotlivých vstupních zdrojů identity. Předpokládaným výstupem výzkumu je zpřesnění významu sledovaného předmětu, kterým je výše zmíněná identita. Dalším cílem je zhodnocení postavení německé menšiny ve sledované lokalitě a zhodnocení přístupů a postojů veřejnosti k této minoritě.

Dále budou zkoumány neziskové organizace sdružující občany německé národnosti se zaměřením na cíle a možný potenciál těchto organizací. Vnější faktory budou zastoupeny veřejností reprezentované jejími oficiálními volenými zástupci zástupci (starostové, primátor apod.). Cílem je zjištění vzájemného očekávání a souladu případně nesouladu dílčích cílů vládního a nevládního sektoru ve sledované problematice.

Předmět a objekt výzkumu:

Předmětem výzkumu je fenomén identity německé menšiny na Chomutovsku.

Objektem jsou příslušníci německé menšiny, neziskové organizace sdružující občany německé národnosti, vládní organizace a samosprávné celky ve sledovaných lokalitách.

9.1 Obsahová analýza stanov menšinových organizací

Prvním krokem při výzkumu hodnot, cílů a priorit německé menšiny bylo zmapování sítě organizací, které tuto menšinu sdružují. V České republice se při posledním sčítání lidu 1.3.2001 přihlásilo k německé národnosti celkem 39106¹⁰² obyvatel občanů České republiky (0,4% občanů ČR). Neziskové organizace a občanská sdružení občanů německé národnosti v ČR dosahují podle kvalifikovaného odhadu Rady vlády pro národnostní menšiny cca 8000 členů.¹⁰³ Členové těchto organizací tedy podle výše uvedených údajů reprezentují zhruba pětinu všech občanů hlásících se k německé národnosti v České republice.

Cílem provedeného výzkumu je zjistit k jakému účelu jsou tyto organizace určeny a především jaký je deklarovaný přínos pro vlastní členy ale i pro celou naši společnost. Výzkum sleduje níže uvedený soubor kritérií, které následně kvantifikuje dle jednotlivých kategorií.(viz příloha č. 6) Výzkumný vzorek byl v tomto případě pro maximální validitu výsledků vztažen na všechny občanské sdružení německé menšiny na území celé České republiky. Podrobná metodika výběru je uvedena v kapitole 2.

¹⁰² Český statistický úřad, *Německá národnost na území ČR*. 2001. [online].

Aktualizováno 19.11.2007. [cit. 27.1.2008]

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/nemecka_narodnost

¹⁰³ Úřad vlády České republiky, *Informace o některých problémech vybraných národnostních menšin* [online]. 2007. [cit. 3.2.2008]. Dostupný z WWW: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=3778>

Jedná se o tyto organizace:

- Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku
- Svaz Němců region Krušné hory a jejich předhůří
- Kulturní sdružení občanů německé národnosti v ČR
- Slezský německý svaz na Hlučínsku
- Spolek přátel Šumavy
- ADALBERT - Spolek pro podporu přátelského soužití Čechů a Němců
- Kontaktní organizace mládeže v ČR - JUKON
- Brněnské sdružení občanů německé národnosti ČR
- Česko-německé fórum žen
- Kruh přátel Německa - Štěpánkovice
- Svaz němců severní Morava - Orlické hory
- Svaz němců - region Praha a střední Čechy
- Kruh německých přátel v Ludgeřovicích

Vyloučeny byly všechny organizace, jejichž stanovy jsou totožné s již jednou uvedenou organizací. Především se jednalo o duplicitu v rámci jednotlivých členských organizací zastřešeným Shromážděním Němců v Čechách na Moravě a ve Slezsku a Kulturním sdružení občanů německé národnosti v ČR.

Přestože se jedná o veřejně přístupný dokument, řada organizací odmítla stanovy poskytnout, s poukázáním na blíže nespecifikovanou předchozí nepříjemnou zkušenost. Nízká návratnost požadovaných dokumentů si vyžádala spolupráci s Ministerstvem vnitra, odborem všeobecné správy, oddělením volebním a sdružovacím, sekce sdružování. Tento odbor dle zákona 83/1990 Sb. o sdružování občanů archivuje veškeré poklady k žádostem o registraci občanských sdružení. Zde byla získána část chybějících stanov. Technokratický přístup pracovníka daného odboru však neumožnil získání všech požadovaných stanov,

přestože byla v dostatečném časovém předstihu zaslána písemná žádost a jednoznačně se jedná o veřejně přístupnou informaci dle zákona č. 106/1999 Sb. o svobodném přístupu k informacím. Množství poskytnutých kopií stanov bylo omezeno na 10 kusů. Vzorek stanov tedy reprezentuje stanovy obou nejvýznamnějších organizací KSONN a SNCMS a významné regionální organizace, které mají vlastní stanovy odlišné od mateřské organizace.

Záznamové jednotky validní pro obsahovou analýzu vybraného dokumentu reprezentují písemné informace uvedené ve stanovách výše uvedených organizací, které svým významem souvisí s níže uvedenými kategoriemi. Zjištěné údaje jsou kvantifikovány a následně je každá kategorie interpretována. Předmětem výzkumu jsou tyto kategorie:

- 1.) Datum registrace organizace**
- 2.) Sídlo organizace**
- 3.) Regionální působnost**
- 4.) Partneři**
- 5.) Práva členu**
- 6.) Povinnosti členu**
- 7.) Cílová skupina**
- 8.) Činnosti organizace**
- 9.) Cíle organizace**

Add 1) Datum registrace organizace

Rok

1990 – 2x

1992 – 2x

1993 – 1x 1. pol. 90 let – 7x

1995 – 1x

1996 – 1x

1997 – 1x
1998 – 2x 2. pol. 90 let - 5x
1999 – 1x

2001 – 1x
2002 – 1x 1. pol. 00 let – 3x
2004 – 1x

Nejvíce sledovaných organizací vzniklo v první polovině 90. let, což bezpochyby souvisí s koncem totalitního režimu v roce 1989 a následném umožnění legálního zakládání spolků a sdružení. Překotný vývoj v oblasti sdružování příslušníků německé menšiny může ukazovat na desetiletí potlačovanou potřebu po spolkové činnosti mimo rámec oficiálního sdružení (KSONN) Množství nově vzniklých organizací také ukazuje na jistou nesoudržnost německé menšiny, která akcentuje především regionální identitu. Důvodem tohoto vývoje může být velká lokální roztroušenost menšinových skupin po celém území České republiky a velké teritoriálními rozdíly související s vazbami na region a jeho historii.

Add. 2.) Sídlo organizace

5x Praha (středočeský kraj)
1x Chomutov (ústecký kraj)
1x Bolatice (Moravskoslezský kraj)
1x Kyjov – Přeštice (plzeňský kraj)
1x Brno (Jihomoravský kraj)
1x Liberec (Liberecký kraj)
1x Štěpánkovice (Moravskoslezský kraj)
1x Šumperk (Olomoucký kraj)
1x Ludeřovice (Moravskoslezský kraj)

Sídla zkoumaných organizací nekopírují skutečné rozmístění organizací ani rozmístění komunit občanů německé národnosti. Zkreslujícím faktorem je zde především Praha, která je sídlem střešních organizací.

Add. 3.) Rozsah působnosti

8x lokální

- 3x Opavsko (Opavsko a Ostravsko, Hlučínsko)
- 1x město Brno
- 1x region Krušné hory
- 1x Šumava
- 1x severní Morava
- Praha a střední Čechy

5x celostátní (celá ČR)

Většina zkoumaných organizací deklaruje svou působnost jako lokální, což pouze dokládá územní roztržitost a lokální charakter spolků německé menšiny na našem území. Ve zkoumaném regionu Chomutov působí organizace Svaz Němců region Krušné hory a předhůří, která ve svých stanovách deklaruje jako oblast své působnosti region Krušných hor. Druhá organizace působící v této lokalitě je Kulturní sdružení občanů německé národnosti v ČR, která jako rozsah své působnosti uvádí celou Českou republiku, faktická působnost tohoto sdružení má však také lokální charakter.

Add. 4.) Partneři

4x Vláda ČR

2x Německý kruh přátelství

1x Německá vláda

1x Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku

1x Heimatkreis Hohenelbe

- 1x Heimatkreis Reichenberg
- 1x Gablonzer Heimatkreis
- 8x Neuvedeno

Vláda české republiky je důležitým partnerem zmiňovaným ve stanovách. V jednom případě byla jako partner označena německá vláda, která spolupracuje především se Shromážděním Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ve třech případech byli jako partneři uvedeny spolky sudetských Němců odsunutých po 2. světové válce. Podpora ze strany německé vlády je jedním ze zaznamenaných témat rozporů, který existují mezi dvěmi největšími organizacemi (SNČMS a KSONN).

Add. 5.) Práva člena (3 nejfrekventovanější)

- 352 – 12x Právo volit a být volen
- 353 – 11x Podílet se na schůzích a společných akcích
- 350 – 10x Vystoupit dobrovolně ze sdružení

Práva člena reprezentují demokratické zásady, které tyto sdružení respektují. Člen může kdykoli organizaci opustit – organizace nevytváří pro členy žádné závazky plynoucí z jejich členství. Organizace je propustná v obou směrech.

Add. 6.) Povinnosti člena (3 nejfrekventovanější)

- 365 – 9x Platit členské příspěvky
- 363 – 6x Plnit úkoly stanovené organizací
- 361 – 5x ctít cíle organizace
- 360 – 5x Dodržovat stanovy

Nejčastěji zmiňovanou povinností člena organizace je řádná úhrada členských poplatků, které patří kromě dotací poskytovaných

vládními institucemi (rada vlády pro národnostní menšiny), samosprávnými celky (obce, kraje) a sponzorských darů mezi jeden z příjmů organizace.

Add. 7.) Cílová skupina

11x členství umožněno občanům ČR bez dalšího omezení

3x členství vyhrazeno pro příslušníky německé menšiny

1x členství vyhrazeno pro občany ČR do 35 let

Drtivá většina zkoumaných organizací vymezuje jako svou cílovou skupinu, tzn. skupinu osob, které se mohou stát členy organizace, všechny občany ČR. Státní příslušnost tedy není důležitým kritériem pro vstup do organizace. Vzhledem k tomu, že organizace jsou ve většině případů otevřené vůči většinové společnosti (volné členství), chápu tento postoj jako snahu o spolupráci s majoritou (organizace nejsou primárně elitářské). Náplň činnosti a cíle organizací (viz následující bod) však jsou jednoznačně cíleny na občany německé národnosti.

Add. 8.) Činnosti organizace

8x péče o německou řeč

6x popularizace německé kultury

4x uspokojování kulturních potřeb

4x seznamování členů organizace s německou kulturou

3x navazování kulturních styků (setkávání)

3x pořádání besed a seminářů

3x spolupráce s partnerskými org.

3x pořádání kulturních akcí

2x péče o národní identitu

2x seberealizace členů

2x zastupovat zájmy členů před úřady ČR

- 1x Podpora podnikání, vzdělávání a soc. obl.
- 1x Snaha o přijetí do mezinárodních organizací národnostních menšin
- 1x rehabilitace diskriminovaných německých občanů
- 1x uchování kult. Dědictví
- 1x vytváření uměleckých děl zobrazujících život německého etnika v ČR
- 1x iniciování publikace česko-německé problematiky ve sdělovacích prostředcích
- 1x spolupráce mládeže všech národnostních skupin v ČR
- 1x navazovat a rozvíjet vztahy s mládežnickými organizacemi německých národnostních skupin v Evropě
- 1x usilovat o dialog mezi českými a německými ženami a posilovat vzájemné porozumění
- 1x podpora a spolupráce na mezinárodních. a přeshraničních projektech
- 1x politická, státoobčanská a kulturní rehabilitace těch, kteří byli protiprávně pronásledováni nebo perzekuováni na zákl. své německé národnosti
- 1x podpora politiky ČR, směřující k rovnoprávnosti a zachování etnických menšin a skupin (němců) v ČR.
- 1x založení vlastní knihovny
- 1x financování česko-německých projektů
- 1x podpora česko-německého dialogu (diskusní fórum)
- 1x podpora projektů bránících nacionálně-socialistickému násilí
- 1x snaha o usmíření mezi Čechy a Němci dané oblasti
- 1x snaha o spolupráci mezi národy
- 1x prosadit právo na vzdělání v mateřském jazyce

Převažujícím zájmem organizací sdružujících německou menšinu je snaha o zachování národní kultury a jazyka. Patrná je také snaha o zachování vlastní svébytnosti, ve smyslu uchování kolektivní paměti v rámci kulturních tradic (seznamování členů s německou kulturou).

Výraz *identita* byl zmíněn celkem ve dvou případech. Shodně byl uveden výraz *národní*. Ve stanovách je blíže specifikován způsob, kterým je národní identita budována či udržována pouze obecným výrazem *péče* (péče o národní identitu), která může zahrnovat všechny výše uvedené činnosti – tedy především důraz na *Německý jazyk a kulturu*. Konkrétnější cíle v této oblasti reprezentuje snaha o *prosazení práva na vzdělávání v mateřském jazyce*, založení *knihovny*, vytváření *uměleckých děl s německou tematikou*, pořádání *kulturních akcí*, besed a seminářů a navazování kulturních styků (*setkávání*).

Dalším důležitým tématem, které se objevuje mezi cíly těchto organizací je *Česko-německá spolupráce*, reprezentovaná především snahou o *dialog*, podporu společných projektů, snaha o *usmíření*, iniciativa k větší *medializaci česko-německých témat*, případně jiná forma spolupráce.

Posledním významným tématem je snaha o změnu postojů většinové společnosti k této menšině, která vychází především ze zkušenosti s *diskriminací* na základě národnosti. Toto téma konkrétně reprezentuje především snaha o *rehabilitaci* diskriminovaných německých občanů, podpora politiky ČR směřující k rovnoprávnosti, rehabilitace těch, kteří byli neprávem perzekuováni, případně zastupování členů před úřady ČR. Posledně uvedený bod byl uveden celkem ve 3 případech a naznačuje možnou předpojatost některých úřadů vůči této minoritě i po roce 1989.

Add.9.) Cíle organizace

- 3x vzájemné porozumění
- 1x porozumění mezi národy
- 1x dialog a porozumění
- 1x účinná spolupráce
- 1x přátelská spolupráce

- 1x diskuse a partnerství
- 1x dobré sousedské vztahy
- 1x přátelské soužití
- 1x zajištění rovných práv a odstranění předsudků
- 1x odstranění národnostní nenávisti a nesnášenlivosti
- 1x rovnoprávnost
- 1x demokratická pluralita - sjednocená Evropa
- 1x propagovat, udržovat, poznávat

Převažuje výraz porozumění, který je podle mého názoru zcela klíčový. Výše uvedená snaha o propagaci vlastní kultury a jazyka může být z pohledu tohoto motivu vnímána také jako snaha o dosažení vzájemného porozumění na základě poznání (a uznání) vlastních odlišností (specifik). **Poznání jako prostředek porozumění.**

Následují výrazy spolupráce, diskuze, soužití, zajištění rovných práv a odstranění předsudků. Především posledně jmenované výrazy opět poukazují na snahu o rovnoprávnost, která je vnímána především jako nerovné postavení ve smyslu předsudků – negativního vnímání veřejností.

9.2 Rozhovor se zástupci občanských sdružení německé menšiny

Na podzim roku 2006 jsem provedl rozhovory se zástupci všech významných organizací sdružujících německou menšinu v okrese Chomutov. Mou snahou bylo získat informace o fungování jednotlivých svazů, ale také nahlédnout do osobní zkušenosti příslušníků německé menšiny. Rozhovor probíhal podle předem připraveného souboru otázek, který uvádím níže. Z celého rozhovoru byla po předběžném souhlasu pořízena zvuková

nahrávka. Rozhovor byl následně doslovně přepsán. Přepis rozhovorů je uveden v příloze.

Vzhledem k tomu, že tento výzkum byl součástí projektu iniciovaného katedrou Občanského sektoru Univerzity Karlovy sledující úlohu organizací občanského sektoru v procesu integrace menšin, uprchlíků a migrantů, část otázek směřuje ke zjištění postoje respondentů k procesu integrace. Integrace je uváděna především v souvislosti se základními principy vládní politiky vůči přistěhovalcům a cizincům a také jako jeden z pilířů politiky Evropské unie. V České republice je v současné době integrace akcentována především v souvislosti s Romskou minoritou.

Téma integrace však zcela nepochybně souvisí i s tématem identity zkoumané národnosti menšiny. Viz článek 5 Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin, kde je apelováno na vytváření podmínek nutných k uchování si základních prvků své identity, zejména své náboženství, jazyk, tradice a kulturní dědictví. Strany se také zavazují upustit od politiky směřující k asimilaci příslušníků národnostních menšin proti jejich vůli.¹⁰⁴

Integrace v kontextu této práce je chápána jako proces, který reprezentuje především množství a kvalita kontaktů mezi minoritou a majoritou. Důležitý faktor představuje využívání společných fór, vzájemného dialogu, interakce na kulturní úrovni a vytváření mediálního obrazu minority v povědomí majoritní společnosti.

V souvislosti s výše uvedeným jsem se snažil zaměřit rozhovory především na získání informací o možnostech a

¹⁰⁴ Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin. Štrasburk, 1. 2. 1995. In: [S'97](#). Roč. 8, č. 37 (1997), s. 1-4

příležitostech k mezilidskému setkávání. Hledám styčnou plochu mezi minoritou reprezentovanou německou menšinou a majoritní společností. Pokouším se zjistit, kde jsou na obou stranách potenciály a kde naopak dochází k problémům a bariérám. Neziskové organizace v tomto případě slouží jako nástroj, který by měl tento kontakt podporovat a já se pomocí cílených otázek snažím zjistit jakým způsobem tak činí.

Oslovené organizace:

- Kulturní sdružení občanů německé národnosti v ČR – Chomutov
- Kulturní sdružení občanů německé národnosti v ČR – Vejprty
- Kulturní sdružení občanů německé národnosti v ČR – Kovářská
- Svaz Němců region Krušné hory a jejich předhůří (Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku)

Organizace dle lokality

Dvě z oslovených organizací mají své sídlo přímo ve městě Chomutově, zbývající organizace jsou lokálními organizacemi situované v horských oblastech Krušných hor s vazbou na Chomutovskou organizaci KSONN. Ve všech případech probíhal rozhovor se členem vedení organizace, předsedou sdružení. V Chomutovském okrese jsou zastoupeny obě nejvýznamnější organizace sdružující německou menšinu v ČR. KSONN je zastoupena celkem třemi aktivními sdruženími, SNCMS jednou organizací. Vzhledem k jednotné struktuře a existenci střešní organizace budou ve vybraných otázkách organizace KSONN posuzovány jako jeden subjekt.

Členská základna

Organizace KSONN má podle zjištěných údajů v okrese Chomutov méně než 100 aktivních členů (96 = 80 Chomutov, 7 Kovářská, 9 Vejprty). Organizace SNCMS má podle vyjádření předsedkyně sdružení zhruba 350 členů. Podle vyjádření zástupce organizace se však nejedná výhradně o aktivní členy. Toto číslo zahrnuje i členy, kteří se pravidelně neúčastní aktivit sdružení. Jeho činnost pouze finančně podporují členskými příspěvky a sdružení jim poskytuje aktuální informace o aktivitách sdružení a chystaných akcích německé menšiny v daném regionu. Zároveň nejde výhradně o obyvatele města Chomutova, ale jsou zda zastoupeni obyvatelé celého chomutovského okresu.

Podle údajů Českého statistického úřadu ze sčítání lidu v roce 2001 bylo ve městě Chomutov celkem 51007 obyvatel, z nichž občané hlásící se k německé menšině představovali 1,4% populace. Z odkazem na údaje ČSÚ bylo ve městě Chomutov k 1. 3. 2001 693 obyvatel hlásící se k německé národnosti, v celém okrese Chomutov to bylo 2389 obyvatel německé národnosti.¹⁰⁵ Počet členů v souhrnu za všechny organizace (446 členů) působící v okrese Chomutov reprezentuje 18,7% všech jeho obyvatel německé národnosti. Tento údaj odpovídá celorepublikovému průměru, který podle údajů uvedených v kapitole 9.1. reprezentuje zhruba jedna pětina všech obyvatel německé národnosti v ČR.

Důvodem poměrně malého zapojení německé menšiny je podle vyjádření zástupců menšinových organizací především vysoký věkový průměr a značné lokální rozptýlení národnostní skupiny. Největší skupiny občanů německé národnosti se nachází v Chomutově (693 obyvatel), Vejprtech (376 obyvatel), Jirkově (293 obyvatel), Kadani (249 obyvatel), Klášterci nad Ohří (192

¹⁰⁵ Český statistický úřad, [online], [cit. 9.2.2007], dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/obce/562971?OpenDocument>

obyvatel) a Kovářské (131 obyvatel).¹⁰⁶ Na každou ze zbývajících 37 obcí Chomutovského okresu pak připadá v průměru 13 obyvatel německé národnosti.¹⁰⁷

Nábor nových členů probíhá nahodile a spíše výjimečně. Členství ve všech zkoumaných organizacích je otevřené i pro zájemce mimo okruh minority. Důvodem ke vstupu do organizace je především osobní vazba k německé národnosti. V případě členů mimo minoritní skupinu byl ve dvou případech uveden jako důvod sňatek s osobou německé národnosti.

Z hlediska genderového složení členů se, dle vyjádření zástupců organizací, jedná o sdružení významně zastoupené ženami. Z této struktury se dále odvíjí činnosti organizace uvedené níže.

Činnosti a cíle

Mezi hlavní deklarované činnosti patří ve všech zkoumaných organizacích především setkávání spojené s oslavami významných svátků (svátky, narozeniny, vánoce, velikonoce) a provozování rozmanitých kulturních aktivit (komunikace v rodném jazyce, zpěv, folklorní soubor, šití, výroba dekorativních předmětů, pečení, půjčování knih, návštěva divadel, návštěva Spolkové republiky Německo, organizování přednášek, pořádání velkých setkání za účasti spřátelených německých organizací, pořádání jiných kulturních programů, péče o česko-německé centrum setkávání). Rozsah a zaměření činností závisí především na věkové a genderové struktuře organizací, jak je uvedeno výše. Činnosti jsou směřovány především vůči vlastním členům a jsou založeny na

¹⁰⁶ Český statistický úřad, [online], [cit. 9.2.2007], dostupný z WWW:

<http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/okresy/CZ0422>

¹⁰⁷ Výpočet byl proveden jako aritmetický průměr všech obyvatel německé národnosti v okrese Chomutov kromě uvedených v souladu s výše zjištěnými údaji. (celkem 455 obyvatel v 37 obcích chomutovského okresu)

jejich vzájemné interakci. Výjimku tvoří SNCMS, které provozuje Česko-německé centrum setkávání.

Cíl těchto činností se liší v závislosti na organizaci. KSONN považuje za svůj cíl především samotnou možnost vzájemného setkávání, komunikaci v rodném jazyce a možnost kulturního využití (provozování pěveckého folklorního souboru). Předsedkyně sdružení je zároveň členkou Výboru pro národnostní menšiny zřízený magistrátem Města Chomutova dne 11.12.2006.

SNCMS jako svůj cíl deklaruje snahu o ochranu a péči o Krušné hory, tradice, zvyky a kulturní dědictví tohoto kraje. Kromě toho také vidí smysl své existence ve vzájemném setkávání členů sdružení a péči o ně.

Integrace a identita německé menšiny

Povědomí o procesu integrace byl u zkoumaných organizací spíše povrchní, po přečtení níže uvedené definice však byli všichni zástupci schopni vyjádřit svůj názor.

Integrací rozuměli oslovení zástupci menšinových organizací především proces směřující k zajištění rovnosti mezi členy minority a majority (přístup k informacím, vzdělání, rovnosti před zákonem). Vzhledem k mnoha desetiletím, kdy byla jako hlavní politika vůči národnostním menšinám uplatňována snaha o naprostou asimilaci (v případě německé menšiny velmi úspěšná) není dnes ze strany zkoumaných organizací pociťované žádné výrazné znevýhodnění vůči majoritní společnosti ani nejsou vznášeny žádné nároky. Pouze zástupci organizace KSONN pociťují zhoršený přístup k informacím, plynoucí ze zastavení vydávání periodika sdružení Prager Volkszeitung.

Identita německé menšiny byla po mnoho desetiletí systematické asimilace výrazně potlačována a v období před rokem 1989 byla u obyvatel německé národnosti tendence ke skrývání své

národnostní příslušnosti. Tato tendence u mnoho příslušníků německé menšiny přetrvává dodnes. Zástupce organizace v Kovářské například uvedla na otázku jaké je postavení Německé menšiny v ČR, že *„pokud člověk na sebe nějak neupozorňuje...tak nikdo neměl problém... To nikdo ani kolikrát neví, že jsem Němka“* Současná situace je však hodnocena všemi zástupci organizací vesměs pozitivně. Zástupkyně organizace ve Vejprtech na stejnou otázku odpovídá: *„...já jsem nikdy nevnímala žádný ústrky. Po válce možná, ale dneska už bych řekla že to je všechno pryč.“* Stejnou zkušenost potvrzuje i zástupkyně KSONN v Chomutově, když uvádí: *„já nemám žádnou špatnou zkušenost a kromě pár drobností si myslím, že je to všechno v pořádku. Tady u nás si už lidi na Němce dávno zvykli a tak s tím nemám problém.“*

Změnu situace pociťují zástupci menšinových organizací po roce 1989, kdy, jak uvádí zástupkyně KSONN v Chomutově: *„tím že se otevřely hranice, tak tady začalo být mnohem více Němců, na ulici byla slyšet němčina a člověk si najednou připadal trochu víc normálně.“* Důležitou spojitost s volným pohybem osob i rozčarování nad dalším vývojem uvádí zástupkyně KSONN ve Vejprtech, když uvádí: *„my jsem tady u hranic, takže když se hranice otevřely, tak nastala taková doba euforie, všichni se těšili, jak se to najednou všechno změní, ale vono to za chvíli zase vyprchalo“* Stejnou zkušenost má i zástupkyně největšího sdružení Němců na Chomutovsku, když na otázku jaká změna nastala po roce 1989 odpovídá: *„určitě je znát, že lidi dneska jsou víc zvyklí cestovat a mají i jiné vztah k odlišným národnostem.“* *„...před revolucí to bylo častější. Dneska už zřídka narazíte na někoho kdo na vás ukáže prstem“*, dodává dlouholetá obyvatelka krušnohorské obce v Kovářské.

Nemyslitelné bylo také používání německého jazyka na veřejnosti. Těsně po válce bylo přirozeně cokoli, co bylo spjatého s Německým národem vnímáno velmi negativně. A německý jazyk

rozhodně poutal velkou pozornost. K této problematice uvádí svou zkušenost zástupkyně německé menšiny z Chomutova. „*Dneska už je tady němčina poměrně běžná, takže když se zapomeneme tak si toho nikdo ani nevšimne... Dřív jsme se báli mluvit německy...*“

Z výše uvedeného můžeme vyvodit, že identita německé menšiny se po letech násilné asimilace opět začíná pomalu obnovovat. Opírá se především o společný jazyk, společné prožívání kulturních hodnot a tradic a sdílení vzpomínek a zkušeností. Sdružení výrazně napomáhají uvědomění si společné identity. Toto znovuzrození vlastní svébytnosti však provázejí i četné problémy, které tyto organizace musí řešit.

Problémy a jejich řešení

Pomineme-li tradiční problém neziskových organizací spojený s nepružným a nedostatečným financováním, největší problém, který v různých obměnách zmiňují všechny oslovené organizace spočívá ve stále více stárnoucí populaci příslušníků německé menšiny a chybějící nástupnické generaci, které by sdílela stejné hodnoty a dále rozvíjela menšinovou identitu. Nejvýstižněji tuto tezi vyslovila zástupkyně KSONN v Kovářské, když na otázku jaké jsou největší problémy organizace odpověděla: „*už nejsme nejmladší a mladí už o tohle nemají zájem...*“ Zmenšující se členská základna a nepříznivé demografické údaje hrají jednoznačně v neprospěch této minority.

Návod k řešení této situace nenabízí žádná z oslovených organizací. Budoucí vývoj osciluje mezi dvěma krajními řešeními. Jedním z nich je dokončení asimilačního procesu, který bude završen odchodem posledního žijícího pamětníka. Opačný model možného vývoje spatřuji v pokračujícím vývoji přeshraniční spolupráce, která ve spojení se stále se snižující důležitostí státních hranic vyústí ve vytvoření přirozených multietnických sídelních celků zahrnující obyvatele sousedních zemí zaštitěné

hlavičkou Evropské unie. Otázkou zůstává, nakolik je tato představa blízká realitě a nakolik je to pouze utopická vize evropských prognostiků.

Spolupráce a podpora

Většina organizací je alespoň minimálně podporovaná lokální samosprávou, reprezentovanou starostkou obce, případně primátorkou města a příslušnou obecní/městskou radou. V obcích, které mají zákonnou povinnost zřídit Výbor pro národnostní menšiny, se zástupci německé menšiny navíc aktivně účastní jeho činnosti a spolurozhodují o menšinové politice příslušné obce. Výbor pro národnostní menšiny byl zřízen v Chomutově a ve Vejprtech. V obou městech je členem výboru zástupce německé menšiny.

Podpora ze strany obcí je na různé úrovni. Nejčastěji je jako forma podpory uváděno bezplatné užívání prostorů v majetku města, případně sleva na nájmu užívání prostor. Některé organizace uvádějí jako formu podpory finanční dotaci.

Organizace KSONN udržují vzájemné kontakty a spolupracují na úrovni sdílení informací a vzájemných setkání. Po ukončení vydávání německých novin Prager Volkszeitung však bude vzájemný kontakt složitější. Jak uvádí zástupkyně KSONN v Kovářské: *„jsme... v kontaktu ještě s lidma z Chomutova (KSONN – Chomutov, pozn autora), ale poslední dobou už ani ty nejezděj tak často jako dřív. A pro nás je to do Chomutova taky z ruky, zvlášť v zimě je to dost problém se sem vůbec dostat.“*

Spolupráce mezi KSONN a SNCMS nebyla uvedena v žádném rozhovoru. Podle sdělení zástupkyně KSONN v Chomutově, které bylo na její žádost provedeno mimo záznam, existuje mezi oběma organizacemi řada překážek, které brání vzájemné komunikaci.

Jednou z hlavních je komunistická minulost KSONN. (viz kapitola 7.2.2)

Kontakt s veřejností je u všech zkoumaných organizací na velmi špatné úrovni. Tištěná periodika vycházejí především pro účely samotných členů. Internetová prezentace je z důvodu věkové struktury členů pouze výjimečná. V lokálním tisku se objevují informace pouze o konání významnějších akcí menšinových organizací. Z vyjádření zástupců německé menšiny také nepřímo vyplývá, že starší generace trpí doposud obavami otevřeně se hlásit k německé národnosti. Tento názor lze hodnotit jako jistý ukazatel etnického klimatu v české společnosti. Tento aspekt může být jednou z příčin, proč se německá menšina jeví jako uzavřená komunita, která neprojevuje větší zájem ke spolupráci se širokou veřejností.

9.3 Rozhovor se zástupci místních samospráv

Pro ucelený pohled na problematiku menšinových organizací byli osloveni zástupci státní správy a samosprávy – a to ve všech zkoumaných lokalitách. Důvod výběru těchto institucí spočívá, jak je uvedeno v předchozí kapitole, v podstatném vlivu těchto institucí na činnost menšinových organizací. Zároveň její představitelé reprezentují veřejnost a mohou alespoň zprostředkovaně představit pohled na německou menšinu zvnějšku. Cílem rozhovorů bylo zjistit, jaký je postoj oficiálních představitelů místních samospráv k těmto menšinovým organizacím a k německé menšině obecně.

Otázky směřují ke zjištění, zda, do jaké míry a z jakého důvodu podporují neziskové organizace a zda zaměřují svou pozornost také na organizace německé menšiny na území své obce. Rozhovor se také zaměřuje na obecnou problematiku neziskových organizací, na jejich podporu, potřebnost a efektivitu. Při

sestavování otázek jsem vycházel ze „Zprávy o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2006“

Část otázek je tak, jako v předchozí kapitole, věnována tématu integrace. Pojetí integrace a jeho uplatňování v rámci menšinové politiky, neboť jde o důležitý faktor utváření identity příslušníků německé menšiny. V rámci platných právních předpisů je garantována příslušníkům německé, chorvatské a polské národnostní menšiny zvláštní právní ochrana a podpora mezinárodními bilaterální smlouvami, jimiž je Česká republika vázána. Jedním z cílů rozhovorů je prověřit, zda jsou tyto principy uplatňovány i na úrovni místních samospráv ve sledovaných lokalitách.

Podpora neziskových organizací

Oslovené instituce mají rozdílný přístup k podpoře subjektů neziskových organizací. Kritéria jsou velmi individuální a obecně lze říct, že u zkoumaných organizací stoupalo povědomí a ochota k podpoře neziskových subjektů s rostoucí velikostí obce a tím i se zvyšujícím se rozpočtem. Přístup obcí o velikosti do 300 obyvatel chápe podporu neziskových subjektů jako nadstavbu, která může být realizována pouze po splnění prioritních cílů, které zahrnují samotný chod obce. Nízká priorita často vychází také z neznalosti problematiky a z nedostatečné komunikace ze strany neziskových subjektů. Pragmatické stanovisko reprezentuje například starostka obce Kovářská, když odpovídá na otázku zda by měla být občanská sdružení nějak podporována: *„Podporovat ano, ale pouze v případě, že ta jejich činnost je nějak pro obec přínosná. Pokud ta činnost není prospěšná všem, ale jenom úzké skupině lidí, tak nevidím důvod, proč je podporovat“*

Svou roli zde bezesporu hraje výše obecního rozpočtu a schopnosti jejího managementu distribuovat prostředky účelně.

Obtížnost této práce shrnuje starostka obce Vejprty. *„Podpora neziskových organizací je nutná, nesmíte ale zapomínat na to, že na úrovni samosprávy jsou prostředky velmi omezené a mnohdy člověk musí rozhodovat, které instituci dá přednost.“* Jako nejdůležitější aspekt však spatřuji především ochotu a zájem samotných zastupitelů do této problematiky proniknout.

Otázka po smyslu existence neziskového sektoru a jeho odporů se odvíjela od zkušenosti s podobnými typy organizace. V malých obcích je možnost získání takové zkušenosti poměrně problematická. Starostka obce Kovářská uvádí: *„Jsou tady dobrovolní hasiči, máme fotbalisty, máme tady klub důchodců, myslím že i nějaký tenisti, ale to je tak asi všechno. Tohle je malá obec.“* Potenciál neziskových organizací spatřují instituce s rozmanitější zkušeností především jako neformální pružný nástroj dosahování cílů, kterých by vládní instituce dosahovala jen těžko. *„Jejich přínosem je určitě snaha řešit nějaký problém prostředky, které státní instituce nemůže použít, protože se musí držet určitých postupů a regulí“* – uvádí například primátorka města Chomutova. *„Mají moc přitáhnout pozornost mnoha hlavně mladých lidí ... neziskovky především dělají lidi, které to ohromě baví a zajímá“* – doplňuje zástupkyně odboru školství a kultury města Chomutova. Starostka města Vejprty vidí úlohu NO, *„...v jejich schopnosti doplňovat aktivitu státních institucí v místech, kde stát není úplně pružný nebo to vzhledem k znalosti prostředí neumí.“*

Negativa působení neziskových organizací jsou vymezena podle oslovených zástupců především menší průhledností a horším dohledem (kontrolou).

Německá menšina a menšinové organizace

Ve všech sledovaných lokalitách existuje povědomí o této minoritě. Menšinové organizace ve dvou sledovaných

samosprávných celcích mají svého zástupce ve Výboru pro národnostní menšiny. V jedné ze sledovaných lokalit je představitel obce zároveň občanem hlásící se k německé národnosti.

Radikální rozdíly byly patrné především na úrovni malých obcí do 300 obyvatel, kde je situace ovlivněna především osobním zájmem představitelů místních samospráv. V obci Měděnec, ve která sídlí nejpočetnější komunita německé menšiny v celé ČR, byla zvolena starostkou příslušnice této menšiny. Podpora německé menšiny je v této obci tímto osobním zájmem výrazně ovlivněna. „...snažíme se hlavně o to, aby se nezapomnělo na to, co tady všechno dřív bylo. Já jsme například asi před čtyřma rokama poprvé uspořádala Hornickou pouť. Sjeli se sem starousedlíci z celého Německa a dokonce některý přijeli až z jihu Francie. Je to taková moje soukromá iniciativa,“ odpovídá starostka obce Měděnec na otázku, zda existují nějaké projekty na podporu německé menšiny v dané obci. Zcela opačný přístup k podpoře občanských sdružení zvolila starostka obce Kovářská vzdálené pouhých 10 kilometrů od výše zmíněné obce. Na otázku jakým způsobem je podporována německá menšina odpověděla: „pokud máme někoho podporovat, tak buď všechny nebo nikoho. My tady máme důchodce a tak podporujeme všechny důchodce. Nevidím jedinej důvod, proč by někdo měl mít výhodu v tom, že je Němec.“ Ve městě nad 50 000 obyvatel jsem se setkal s mnohem propracovanější strategií přístupu k národnostním menšinám a k německé menšině zvláště. „Historie tohoto města je s německým duchem nerozlučně propojeno a za mnohé Němcům vděčí. Proto je třeba si to neustále připomínat a hledat v tom možnosti, jak toho do budoucna využít,“ uvádí primátorka města Chomutova a dále dodává: „jsme členy sdružení Euroregionu Krušnohoří a máme velmi pěknou spolupráci s celým německým příhraničím. Plánování konkrétních kroků je plně v kompetenci Výboru pro národnostní menšiny.“

Přímá podpora občanských sdružení německé menšiny se omezuje především na finanční podporu, která je však často pouze symbolická. Mnohem významnější podpora je na úrovni vytváření potřebné publicity, podpory menšinových kulturních aktivit především v materiální formě a v obcích s ustanoveným Výborem pro národnostní menšiny pak podpora ve smyslu účasti na spolurozhodování v otázkách, které se přímo dotýkají národnostních menšin. K otázce podpory uvedla starostka obce Vejprty následující informace: *„zástupce této menšiny sedí v zastupitelstvu a navíc je zde vytvořen Výbor, který pečuje o jejich zájmy ... podporujeme je (občanská sdružení německé menšiny – poznámka autora) hlavně materiálně – zdarma jim pronajímáme místnost v kulturním domě a pokud mají nějakou větší akci jako třeba vánoční setkání, tak jim pronajímáme zdarma sál. ..mají od nás zajištěnou mediální podporu v místním tisku, kde vždycky vyjde krátký sloupek s informacemi o pořádané akci.“* Nízká či neexistující finanční podpora je ve většině případů odůvodněna omezeným rozpočtem obce, jak uvádí například starostka obce Kovářská: *„obecní rozpočet je natolik bolestivá otázka, že se o tom možná nechci ani dále bavit.“* Stejný problém uvádí i primátorka města Chomutova, když na otázku zda je podle ní podpora organizací dostatečná uvádí: *„v rámci daných možností je nutné říct, že prostředky jsou omezené a že pokud by se tedy mělo něco změnit, tak je to navýšení rozpočtových položek, které by bylo možné použít na tyto účely.“*

Otázka podpory a utváření identity německé menšiny ve sledované lokalitě může souviset i s projekty, jejichž cílem je především seznámit veřejnost s minulostí regionu a vytvářet prostor pro veřejnou diskusi. Jedním z takových projektů byl například projekt Krušnohoří v hledáčku, jehož iniciátorem byla nezisková organizace Kuprospechu (www.kuprospechu.org) a záštitu nad tímto projektem převzal odbor školství a kultury v Chomutově. Jeho vedoucí k tomu uvádí: *„nedávno jsme pořádali*

projekt určený pro žáky základních škol s názvem Krušnohoří v hledáčku, jehož cílem bylo podhalit žákům historii tohoto kraje a naučit se ho více vnímat. Žáci měli za úkol vyfotografovat určité místo v našem regionu a porovnat ho s nějakou archivní fotografií. Cílem bylo, aby si uvědomili, jakou proměnou tento kraj za posledních několik desetiletí prošel, aby jsme v nich probudili trochu zájem o tento kraj.“ Cílem podobných akcí není přímá podpora německé menšiny, ale v kontextu historie dané lokality mohou tyto projekty pomoci rozšířit povědomí o této minoritě a odbourat některé předsudky, především u mladé generace. Potřebnost veřejné debaty o této problematice se objevuje i v dalších odpovědích. Například na otázku jak docílit zlepšení postavení menšin uvedla zástupkyně odboru školství a kultury Chomutově: „je stále malé povědomí mezi lidmi o těchto menšinách. V lidech by se mělo budovat vědomí o pestrosti a odlišnostech, kterou kultura a vůbec život přináší.“

Někteří zástupci místních samospráv naopak žádnou potřebu řešit menšinovou problematiku nepocítují. Jako příklad může posloužit vyjádření starostky obce Kovářská, když tvrdí: „nemám moc pocit, že by tady byl nějaký tlak na to, aby se tady všichni družili... Spíš si myslím, že německá komunita se tak trochu uzavírá sama do sebe. ..myslím, že není v zájmu nikoho do toho v tuhle chvíli vnášet nějaké nové pořádky. Němci tady žijí, v pokoji a míru a myslím, že jim nic nechybí.“

Integrace menšin a menšinová politika

V otázce integrace německé menšiny byl akcentován aspekt rovnosti před zákonem, jako například ve vyjádření starostky obce Kovářská: „Důležité je aby všichni měli respekt k zákonům a aby stát dodržování svých zákonů důsledně vyžadoval. Já vyznávám naprosto rovný přístup ke všem. Nikdo nemůže čekat, že dostane něco zadarmo.“ Aspekt rovnosti ve vztahu k integračnímu procesu

uvádí i starostka obce Vejprty, když odpovídá na otázku jaké je postavení německé menšiny: „*podle mě už dnes není možné rozpoznat kdo je původem němec, pokud Vám to ten dotyčný sám neřekne. Nevím teď o ničem, co by mohlo tyto lidi stavět do miň výhodné pozice než ostatní občany.. Takže odpověď na Vaši otázku by podle mě měla znít: rovnocenné.*“

Dále byla uváděna potřeba zachování kulturní rozmanitosti, jak uvádí opět starostka obce Vejprty: „*podle mě nejdůležitější prioritou by mělo být vůbec vědomí určité odlišnosti. A od toho by se mělo odvíjet všechno ostatní. Všechny pokusy o unifikaci skončily velmi neslavně. Politici by měli usilovat o zachování této odlišnosti narozdíl od pokusů o jejich odstranění.*“

Otázka integrace německé menšiny je velmi složitá vzhledem ke specifickým okolnostem, za kterých tato menšina vznikla. Podle statistických údajů bylo původním osídlení této lokality především německé a Němci byli tou většinou, která integrovala menšinu českých obyvatel. Po odsunu se tento proces obrátil, nicméně přesto někteří stále vnímají proces začleňování této minority jako paradox. Jedním z příkladů může být vyjádření starostky obce Měděnec, která k tématu integrace německé menšiny uvádí: „*Integrovat znamená podle mě zapojit někoho do toho co už tady funguje. Takže třeba němci co tady žijou už stovky let vlastně mezi sebe integrujou Čechy co se sem před pár desítkama let přistěhovali...*“ Velmi přesně tuto myšlenku vyslovila také starostka nedaleké obce Vejprty, když uvedla: „*víte, já si myslím, že integrace, tak jak já ji rozumím, není v této oblasti ve vztahu k německé menšině to správné slovo. Jak jsem řekla na začátku, integrace je podle mě především začlenění. A pokud tady němci žijí již stovky let, je to jejich původní domov a mají k němu vztah jako nikdo jiný – jak je můžeme najednou považovat za někoho kdo by se měl začleňovat.*“

Zaznamenal jsem i názory, které v podstatě integraci německé menšiny považují za velmi obtížnou. Starostka obce Kovářská uvádí ve své odpovědi na otázku, jaký předpokládá budoucí vývoj v otázce vztahu majority vůči německé minoritě: „*Všechny ty hrůzy a utrpení tady pořád ještě přežívají v lidech co to pamatují. Ty vztahy byly stokrát horší než dnes. Dneska už si na tu dobu pamatuje jenom pár starších lidí a až odejdou i ti, bude možné teprve začít znovu.*“

Mnohonárodnostní společnost a multikulturalismus

Na otázku, jaký předpokládají zástupci místních samospráv vývoj v problematice vzniku a vývoje mnohonárodnostního celku na území současné České republiky, uvádějí často jako hlavní překážku nedostatek tolerance. Například starostka obce Vejprty uvedla: „*Osobně se přikláním k názoru, že naší společnosti obecně dost chybí tolerance. Co se týče vztahů Čechů a Němců, tak napětí tu bylo odedávna a něco změnit na tom můžou až další generace. Ale to vše vyřeší až budoucnost, která podle všeho směřuje k mnohonárodnostním státům a donutí nás přehodnotit náš přístup k cizincům a odlišnostem.*“ Starostka obce Kovářská v odpovědi na stejnou otázku uvedla: „*Tak samozřejmě, že je nutné, aby spolu jednotliví občané vycházeli a je jedno jestli jsou to Ukrajinci, Romové, Vietnamci nebo Němci.*“ Starostka obce Měděnec vidí tuto problematiku jako hrozbu možného konfliktu, když uvádí „*...tím, jak se teď Evropa sjednocuje, tak se pomalu začínou ty lidi mísit a nutně musí dojít k tomu, že buď dojde k nějakému konfliktu, nebo si na to budou muset lidi zvyknout*“ Primátorka města Chomutova k tématu mnohonárodnostní společnosti uvedla: „*určitě se budeme muset všichni ještě hodně naučit o toleranci a vzájemném porozumění. Ale věřím, že jednou přijde doba, kdy člověka přestanou všichni posuzovat podle toho, kde se narodil, ale jaký je.*“ Posledním osloveným subjektem byl odbor kultury a školství při magistrátu města Chomutova, jehož zástupkyně tuto

problematiku shrnula slovy: „*Ta myšlenka je určitě správná, i když nesouhlasím se vším, co se kolem toho děje. Já myslím, že to nejdůležitější je, aby jsme si uvědomili, že tady nežijeme sami a pokud na sebe navzájem nebudeme brát ohledy, tak to nikdy nebude fungovat.*“

10. Výsledky a shrnutí

Integrace německé menšiny po poválečném odsunu byla zjednodušeně řečeno pojata především jako snaha o bezvýhradnou asimilaci. Asimilační tendence československé politiky po roce 1948 jsou dobře patrné například ze snahy o rozptýlení větších skupin Němců jejich přesunem do vnitrozemí, snahou o potlačení Německého jazyka, včetně jeho výuky ve školách a do roku 1968 také důslednou eliminací veškerých menšinových kulturních projevů a spolkové činnosti. Mírné politické uvolnění po roce 1968 umožnilo vznik Kulturního sdružení občanů německé národnosti, i nadále však byly veškeré aktivity podrobeny důsledné kontrole a ideovému řízení. K proměně tohoto přístupu došlo až po roce 1989. Změna totalitního zřízení zpět ke skutečným demokratickým principům dovolila německé menšině plně rozvinout svou spolkovou činnost, jejímž hlavním cílem je podle provedeného výzkumu menšinových organizací především rozvoj a upevnění vlastní identity.

Identita německé menšiny je spojena s otevřeným a svobodným přihlášením ke své národnosti, jazyku a kultuře v rámci menšinových spolků na bázi občanských sdružení. Toto zjištění potvrzují výsledky výzkumu těchto spolků, ze kterého vyplývá, že mezi nejčteněji deklarované činnosti patří péče o německou řeč, popularizace německé kultury a uspokojování kulturních potřeb svých členů. Zároveň tyto organizace netvoří uzavřené, elitářské organizace směřující výhradně ke zvýraznění vlastní národní identity, jak by se mohlo z výše uvedeného zdát. Z hlediska principů občanské společnosti dosahují tyto organizace hned několika cílů podporující její další rozvoj. Na dobrovolné bázi sdružují komunitu občanů společně usilující o posílení vlastní identity a sebe-vědomí, prosazení vlastních zájmů, ale také propojení svých partikulárních zájmů se zájmy společnosti.

Koncept občanské společnosti je zde významně akcentován snahou o vzájemné porozumění (mezi minoritou a majoritou), deklarovaný jako hlavní cíl těchto sdružení. Organizace vykazují i další znaky otevřené občanské společnosti: např. dobrovolné, otevřené a zrušitelné členství, demokratickou volbu vedení založenou na většinovém principu nebo např. participaci členů na rozhodovacích procesech.

Hodnoty občanské společnosti jsou dále rozvíjeny díky aktivní participaci příslušníků německé menšiny na veřejném životě a to především díky účasti na rozhodovacích procesech v rámci vládních poradních orgánů a orgánů místních samospráv (Rada vlády pro národnostní menšiny, Výbory pro národnostní menšiny). Ve sledované lokalitě jsou členové těchto organizací aktivně zapojeni v obou zmíněných institucích.

Spolková činnost tak vytváří dobré podmínky pro realizaci a uspokojování potřeb svých členů, ale zároveň slouží jako model organizace fungující zcela v souladu s principy občanské společnosti.

- Silnou stránkou těchto sdružení je široká síť organizací, jednotný program a stále ještě poměrně velké množství aktivních členů.
- Slabou stránkou je lokální roztržitost a malá spolupráce menšinových organizací. Na špatné úrovni je také publicita a prosazování jednotných požadavků přesahující region (převažuje lokální charakter sdružení).
- Příležitostí je stoupající zájem o Česko – Německou otázku, především mezi mladou generací způsobenou otevřením evropského prostoru a důrazem kladeným na vybudování a integraci evropského společenství.

- Hrozbou je špatná demografická struktura německé menšiny na našem území a absence nástupnické generace.

Otevřené přihlášení k německé národnosti bylo v minulosti vnímáno převážně negativně. Tato informace vyplynula z rozhovorů vedených se členy menšinových organizací. Fakt, že členská základna menšinových spolků pokrývá v současné době pouze 1/5 všech občanů hlásící se k německé národnosti, může vypovídat o jisté nedůvěře v občanské principy u části této minority. Jiným důvodem může být již zmíněná nepříznivá demografická skladba, případně pokročilá asimilace těchto občanů. Pocit nedůvěry a obav se však objevuje i u participujících členů menšinových organizací.

Potvrzuje se tak do jisté míry hypotéza o nižší důvěře v otevřenost a tolerantnost naší občanské společnosti. Z odpovědí zástupců veřejnosti lze také vyvodit jistou opatrnost ve vztahu k e zkoumané minoritě. Výjimkou však nebyly ani názory poměřující občanskou společnost a postoj k neziskovému sektoru z pohledu prosté kalkulace zisků a ztrát.

Hypotéza, předpokládající výrazně kladnější hodnocení této minority v malých obcích do 5000 obyvatel se nepotvrdila. Naopak z výsledků šetření provedeného formou rozhovoru se zástupci vedení menšinových spolků se ukazuje skutečnost, že intenzivnější sociální interakce a menší sociální prostor vede v malých obcích naopak k eskalaci vzájemných vztahů směrem k otevřeným či skrytým konfliktům. Výsledkem je snaha o zachování určitého stupně anonymity a tendence k potlačování projevů národnostní identity. V případě města nad 50 000 obyvatel je výsledek také nepřesvědčivý. Nepotvrzení výše uvedené hypotézy může souviset se skutečností, že míra anonymity vzrůstá se zvyšujícím se počtem obyvatel a tudíž je prokázání nižší míry tolerantnosti obtížné.

Podle mého názoru ukazuje současná situace německé menšiny v Českém Krušnohoří na pokračující vývoj občanské společnosti směrem k otevřené společnosti. Ukazuje také na možnosti fungující spolupráce vládního a nevládního sektoru. Přesto se ukazuje, že totalitní zkušenost stále ještě významně ovlivňuje charakter naší společnosti – především v otázce důvěry a tolerance k odlišným přístupům, názorům a postojům. Respektive v jejich stále ještě citelném nedostatku.

Závěr

Od konce 2. světové války uplynulo více než 60 let a od zhroutení totalitního režimu v naší zemi necelých 20 let. Přesto i v dnešní době přetrvává v naší společnosti mnoho hluboce zakořeněných předsudků vůči německé menšině. Přestože od roku 1989 vzniklo mnoho legislativních nástrojů, jak přistupovat k problematice národnostních menšin, v otázce naší historicky nejvýznamnější menšiny se ocitáme stále v bludném kruhu. Řešení této problematiky je pro část naší společnosti spojeno především s odchodem posledních pamětníků, kteří zažili období heterogenní občanské společnosti v českém pohraničí. Je jisté, že vztah Čechů a Němců nebyl nikdy zcela bezproblémový, nicméně dnešní postoj vůči této minoritě není ideálním příkladem vzhledem k dalšímu vývoji občanské společnosti v České republice.

Po podrobném prozkoumání současné situace německé minority v historicky významné lokalitě českého Krušnohoří jsem došel k názoru, že na obou stranách jde především o snahu eliminovat a předejít jakýmkoli konfliktům. Tato vzájemná opatrnost však předem vylučuje jakékoli možnosti vzájemného poznání, které jako jediné může zpětně vést k odbourání letitých předsudků. Ve svém důsledku pak tento princip vede pouze k izolaci a vzájemné nedůvěře eskalující v tom lepším případě k tiché akceptaci. Nicméně živá občanská společnost vyžaduje mnohem více než jen bezkonfliktní soužití. Komunikující, důvěřující si pluralitní občanská společnost je stále velmi vzdálená modelu, který je v naší společnosti aktuálně nastolen. Otázka identity německé menšiny v Českém Krušnohoří odhaluje množství bariér, které je třeba ještě překonat.

Identita německé menšiny v českém Krušnohoří se potýká především s pocitem křivdy na jedné straně a s přetrvávající obavou z nepřijetí na straně druhé. Unikátní soubor kulturních

tradic, stále ještě živého jazyka krušnohorského dialektu, ale i pouto k rodným horám je neocenitelnou součástí identity tohoto kraje a jeho obyvatel. Hrozí však reálné nebezpečí, že tato identita zmizí odchodem posledního pamětníka. V tom lepším případě bude přesunuta do vitrín muzejních exponátů. Přitom ztrátu zaznamenají i ti, kteří dnes považují německou menšinu v Čechách za anachronismus. Překážkou se ukazuje být kromě předsudků také nedostatek zájmu pramenící z malé publicity menšinových témat. V této oblasti však již vznikají nadějně projekty jako např. výstava Zmizelé sudety, Znovuobjevené Krušnohoří či Krušnohoří v hledáčku.

Vývoj naší společnosti v průběhu posledních několika desítek let nezadržitelně směřuje ke stále větší homogenitě. Již dnes je ale jasné, že tento stav je dlouhodobě neudržitelný. V době kdy se celá Evropa intenzivně zabývá problematikou integrace, je pro její úspěšnost nezbytné zajistit všem občanům dostatečný prostor pro rozvíjení vlastní svébytnosti, ale také zajistit vzájemné propojování občanských společností. Toho lze dosáhnout jediným způsobem. Aktivním setkáváním a poznáváním vzájemných odlišností a ochotou přejímat vnější vlivy jako nové výzvy nikoliv jako cizí ohrožení.

Krušné hory byly vždy oblastí hraniční. Hranice, jako prostorové vymezení, jsme se naučili vnímat především jako prostor hrozícího nebezpečí. Naším cílem by tedy mělo být naučit se, jak vnímat hranice jako prostor, skýtající příležitost k setkání, objevení nového a inspirujícího. Hraniční prostor jako místo, kde se naše identita stýká s jinou a kde může dojít ke vzájemnému obohacení. A nemusí se jednat vždy o hranici států, ale i o hranici našeho vnitřního světa, jehož opuštění vyžaduje stejnou, ne-li větší odvahu. Budoucí osud německé menšiny v Českém Krušnohoří nevypovídá jenom o soužití dvou skupin příslušníků sousedících národů, ale ukazuje nám také, do jaké míry jsme připraveni na

skutečné otevření hranic. Dnes již nikoliv těch železných, ale těch mnohem pevnějších a nedobytnějších - hranic uvnitř každého z nás.

Seznam použité literatury:

- ANTIKOMPLEX a kol., *Zmizelé sudety : Das verschwundene Sudetenland*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 2006. ISBN 80-86125-73-4.
- BARŠA, Pavel. *Národní stát a etnický konflikt : politologická perspektiva*. Brno : CDK, 1999. ISBN 80-85959-52-6.
- BARŠA, Pavel. *Politická teorie Multikulturalismu*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. ISBN 80-7325-020-9.
- CASTELLS, Manuel. Identity and meaning in the network society. In HOUŽVIČKA, Václav; NOVOTNÝ, Lukáš. *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí : sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-109-5.
- Český statistický úřad, *Národnostní složení obyvatelstva*. [online]. 2007. [cit. 15.3.2007], Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/p/4114-03>
- Český statistický úřad, *Německá národnost na území ČR*. [online]. 2001. Aktualizováno 19.11.2007. [cit. 27.1.2008] http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/nemecka_narodnost
- Český statistický úřad. *Podrobné vysvětlivky k některým otázkám ve sčítacím listu osob a v bytovém listu*. [online]. 2001. Dostupné také z WWW: [http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/D600460BAA/\\$File/priloha_c5.pdf](http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/D600460BAA/$File/priloha_c5.pdf)
- Český statistický úřad, *Přítomné obyvatelstvo podle národnosti a věkových skupin k 1.12.1930*. [online][cit. 26.1.2008]. Dostupné také z WWW: [http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/1568B533A4FF4163C1256E660041B9D4/\\$File/tab3_30.xls](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/1568B533A4FF4163C1256E660041B9D4/$File/tab3_30.xls)
- Český statistický úřad, *Přítomné obyvatelstvo podle národnosti v jednotlivých krajích k 1.3.1950*. [online] 2001 [cit. 26.1.2008]. Dostupné také z WWW:

[http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/E0CECCA89A7D47B0C1256E6600357B5D/\\$File/tab2_50.xls](http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/E0CECCA89A7D47B0C1256E6600357B5D/$File/tab2_50.xls)

- Český statistický úřad, *Sčítání lidu, domů a bytů 2001* [online]. [Cit. 15.9.2006] Dostupné z WWW:
<http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/okresy/CZ0422>
- Encyklopedie COJECO, *heslo: IDENTITA* [online] 14.3.2000, [cit. 15.2.2007], dostupné z WWW:
http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&id_desc=37780&s_lang=2&title=identita
- GABAL, Ivan. a kol. *Etnické menšiny ve střední Evropě : konflikt nebo integrace*. Praha : G plus G, 1999. ISBN 80-86103-23-4.
- GELLNER, Ernest André.. *Nacionalismus*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. ISBN 80-7325-023-3.
- GELLNER, Ernest André. *Národy a nacionalismus*. Praha : Josef Hříbal, 1993. ISBN 80-901381-1-X.
- GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. Praha : sociologické nakl., 1998. ISBN 80-85850-62-1.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha : Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- HAYESOVÁ, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-415-X.
- HILF, Rudolf. *Němci a Češi : Sousedství ve střední Evropě, jeho význam a proměny*. Praha : Prago Media News, 1996. ISBN 80-902240-1-6.
- HOUŽVIČKA, Václav; NOVOTNÝ, Lukáš. *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí : sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-109-5.
- JAWORSKI, Rudolf. *Na stráži německví nebo v postavení menšiny : sudetoněmecký národnostní boj ve vztazích výmarské republiky a ČSR*. Praha : Pražská edice, 2004. ISBN 80-86239-09-8.
- KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-175-1.

- KOSCHMAL, Waler; NEKULA, Marek; ROGALL, Joachim. [ed.] *Češi a Němci : dějiny-kultura-politika*. Praha : Paseka, 2001. ISBN 80-7185-370-4.
- MIKŠÍČEK, Petr. *Znovuobjevené Krušnohoří / Das wiederentdeckte Erzgebirge : Průvodce po živoucích i zaniklých místech centrálního Krušnohoří*. Domažlice : Pro obec Boží Dar a Služby Boží Dar vydalo Nakladatelství Českého lesa, 2006. ISBN 80-86125-79-3.
- MOJŽÍŠEK, Zdeněk. *Krušné hory* [online], 2004 [cit. 13.10.2007]. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Kru%C5%A1n%C3%A9_hory#Geografick.C3.A1_charakteristika
- MÜLLER, Karel jr. Češi a občanská společnost In Dohnalová, Marie; Anderle, P. [ed.]. *Občanský sektor: studie a souvislosti*. Praha : Univ. Karlova v Praze - Fakulta humanitních studií (katedra občanský sektor) nakladatelství občanského sdružení VLASTENECKÝ POUTNÍK, 2002. ISBN 80-86511-07-23.
- Rada vlády pro národnostní menšiny, *Informace o některých problémech vybraných národnostních menšin* [online]. 2007. [cit. 15.3.2007]. Dostupný z WWW: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=3778>
- Rada vlády pro národnostní menšiny. *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2006* [online]. 2007. [cit. 22.5.2007]. Dostupný z WWW: http://www.vlada.cz/assets/cs/rvk/rnm/dokumenty/dokumenty_rady/ii_i_zprava_mensiny.pdf
- RAK, Petr. [ed.] *Comotovia 2005 : Sborník příspěvků z konference věnované výročí 400 let vykoupení Chomutova z poddanství (1605-2005)*. Ústí nad Labem : Albis International, 2006. ISBN 80-86971-20-1.
- RAK, Petr a kol. *Historie a současnost podnikání na Chomutovsku, Kadaňsku a Vejprtsku*. Žehušice : Městské knihy, 2003. ISBN 80-86699-13-7.

- Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin. Štrasburk, 1. 2. 1995. In: [S'97](#). Roč. 8, č. 37 (1997)
- SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách : německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Hodkovičky : Pragma, 2002. ISBN 80-7205-901-7.
- SIVEK, Martin. *Historie těžby a využití nerostů na našem území*. [online]. [cit. 15.12.2007] Dostupné z WWW: <http://geologie.vsb.cz/loziska/loziska/historie.html>
- STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948 – 1989*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku : Panevropa, 1993. ISBN 80-85241-29-3.
- ŠATAVA, Leoš. *Národnostní menšiny v Evropě*. Praha : Železný, 1994. ISBN 80-7116-375-9.
- TAYLOR, Charles. *Multikulturalismus : zkoumání politiky uznání*. Praha : Filosofia, 2001. ISBN 80-7007-161-3.
- ZICH, František. Regionální identita obyvatel českého západního pohraničí. In HOUŽVIČKA, Václav; NOVOTNÝ, Lukáš. *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí : sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-109-5.

Analyzované dokumenty (viz příloha):

- Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Stanovy. Praha : 1998.
- Svaz Němců region Krušné hory a jejich předhůří. Stanovy. Chomutov : 1993.
- Kulturní sdružení občanů německé národnosti v ČR. Stanovy. Praha : 1992.
- Slezský německý svaz na Hlučínsku. Stanovy. Bolatice : 1992.
- Spolek přátel Šumavy. Stanovy. Kájov : 1996.

- ADALBERT - Spolek pro podporu přátelského soužití Čechů a Němců. Stanovy. Praha : 1995
- Kontaktní organizace mládeže v ČR – JUKON. Stanovy. Praha : 2002.
- Brněnské sdružení občanů německé národnosti ČR. Stanovy. Brno : 2004.
- Česko-německé fórum žen. Stanovy. Liberec : 2001.
- Kruh přátel Německa – Štěpánkovice. Stanovy. Štěpánkovice : 1993.
- Svaz němců severní Morava - Orlické hory. Stanovy. Šumperk : 1999.
- Svaz němců - region Praha a střední Čechy. Stanovy. Praha : 1998.
- Stanovy - Kruh německých přátel v Ludgeřovicích. Stanovy. Ludgeřovice : 1998

Webové stránky

- Internet Projekt a.s., [online].Praha : Česko-Německý fond budoucnosti: [cit. 11.11.2007]. Dostupný z WWW:
<http://www.fondbudoucnosti.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=5933>

Zákony:

- Česko. Zákon č. 34 ze dne 24. dubna 1953 jímž některé osoby nabývají Čs. státního občanství. In *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*, 1953. Dostupný také z WWW:
http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_s.155/701?PC_8411_number1=34/1953&PC_8411_l=34/1953&PC_8411_ps=10#10821
- Česko. Zákon č. 40 ze dne 1. ledna 1993 o nabývání a pozbývání občanství České republiky. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1993. Dostupný také z WWW:

<http://zakony-online.cz/?s148&q148=all>

- Česko. Zákon č. 78 ze dne 15. června 2001 *Sdělení o podpisu dohody mezi vládou České republiky a vládou Spolkové republiky Německo o kulturní spolupráci* In *Sbírka zákonů České republiky*. 2001. Dostupný také z WWW:
<http://www.mvcr.cz/sbirka/2001/sb033-01m.pdf>
- Česko. Zákon č. 128 ze dne 12. listopadu 2000 o obcích, §117, odst. 3. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2000. Dostupný také z WWW:
http://www.municipal.cz/predpisy/128_00.htm
- Česko. Zákon č. 273 ze dne 10. července 2001 o právech příslušníků národnostních menšin a změně některých zákonů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2001. Dostupný také z WWW:
http://www.vlada.cz/assets/cs/rvk/rnm/dokumenty/vladni/zakon_nove_la_mensiny.pdf
- Česko. Zákon č. 521 ze dne 14. září 1992 *Sdělení o podpisu smlouvy mezi Českou a Slovenskou Federativní republikou a Spolkovou republikou Německo o dobrém sousedství a přátelské spolupráci*. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1992. Dostupný také z WWW:
<http://www.mvcr.cz/sbirka/1992/sb104-92.pdf>

Rozhovory

- Rozhovor 1. *Předsedkyně Kulturního sdružení Němců v Čechách – Vejprty*. Vedl Petr Džambasov 5. září 2006.
- Rozhovor 2. *Předsedkyně Kulturního sdružení Němců v Čechách – Chomutov*. Vedl Petr Džambasov 31. října 2006.
- Rozhovor 3. *Předsedkyně Svazu Němců v Krušných horách a jejich podhůří – (Chomutov)*. Vedl Petr Džambasov 10. listopadu 2006.
- Rozhovor 4. *Předsedkyně Kulturního sdružení Němců v Čechách – Kovářská*. Vedl Petr Džambasov 10. října 2006.
- Rozhovor 5. *Starostka města Vejprty*. Vedl Petr Džambasov. 5. září 2006.

- Rozhovor 6. *Starostka obce Kovářská*. Vedl Petr Džambasov 10. října 2006.
- Rozhovor 7. *Místostarostka obce Měděnec*. Vedl Petr Džambasov 24. října 2006.
- *Rozhovor 8. Primátorka města Chomutova*. Vedl Petr Džambasov 12. Listopadu 2006.
- *Rozhovor 9. Vedoucí odboru školství a kultury*. Vedl Petr Džambasov 13. října 2006.
- Rozhovor 10. *Předsedkyně Výboru pro národnostní menšiny Chomutov*. Vedl Petr Džambasov 21. listopadu 2006